

FELSEFE DÜNYASI

2006/1 Sayı: 43

YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR

ISSN 1301-0875

Sahibi
Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu
Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Doç. Dr. İsmail KÖZ

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve
TÜBİTAK /ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ
P.K. 21 Yenışehir / ANKARA
Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 15 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:
Vakıfbank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA
Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

1 İLE 10 ARASI SAYILAR METAFİZİĞİ (Pythagorasçı Sayıların Sembolizminin Dinî ve Felsefî Düşüncelerdeki Yeri)

Cevdet Kılıç*

Giriş

Doğal sayılar olarak isimlendirilen pozitif tamsayılar, pek çok açıdan insan zekâsının en çarpıcı buluşlarından biridir. Düşünce tarihinde, Pythagoras (MÖ.580-500)'dan bu yana sayılara, bugün bile canlılığını koruyan metafizik bir anlam yüklenmiştir. Bu makalemizde Pythagorasçı felsefede ele alınan bir ile on arasındaki sayıların ontolojik ve metafizik yapısının, varlıklarla bağlantısı ve metafiziksel değeri üzerinde durulacaktır. Ancak buna geçmeden önce, Pythagoras felsefesinin matematiksel boyutu üzerinde durmak gerekir.

Pythagoras'ta Sayıların Kritiği

İnsan bilgisinin organize ve sistematik formlarını Yunan düşüncesi ile aldığı, ancak Yunanlıların Mısırlılar, Bâbilliler, Çinliler ve Hintlilerden büyük bir bilgi mirası devraldıkları da bilinmektedir. Rasyonellikten çok mistik yönleriyle öne çıkmış, yarı efsanevî bir şahsiyet olarak meşhur olmuş, saf matematiğin ve musikinin kurucusu Pythagoras, yarı dinî, yarı matematiksel görünümlü bir ekol kurmuştur. Bu ekolün mensuplarına, politika, felsefe ve matematik eğitimleri verilmekteydi. Pythagoras ve takipçilerinin günümüze kadar süren etkisi ve bıraktıkları en önemli felsefî miras; pozitif tam sayıların Tanrı tarafından yaratıldığı, doğadaki her şeyin matematiksel olarak açıklanabildiği ve yorumlanabildiği düşüncesidir. Yani düşünce tarihine yaşayış ve inancı, bilimle açıklama ve yorumlamayı Antik Yunan'da Pythagoras getirmiştir. O bu konuda şunu söylemektedir: *"Tanrı Pozitif tam sayıları yarattı, diğerleri insanların uydurmaları."*¹

Pythagorasçılar Tanrı'nın yarattığına inandıkları sayılara, dinî özellikler de yükleyerek, tüm evrenin bu sayılardan ve onların oranlarından meydana geldiğine inanmaktaydılar. Aynı zamanda evren, fiziksel olaylar, gökyüzündeki yıldızlardan, yerdeki eşyalara kadar tümü bu sayılarla yönetiliyordu. Neticede sayıların tüm olayları açıklamaya yeterli olduğunu söylüyorlardı. Nitekim *"Evrenin hâkimi sayıdır. Sayılar Evreni yönetiyor"* sözlerinin Pythagoras'a ait olduğu ileri sürülmektedir.²

Pythagorasçılar, sayıları tek, çift, rasyonel, irrasyonel, asal, üçgensel ve karesel gibi sınıflara ayırmışlar ve sayılara pek çok isimler vermişlerdir. Tek sayılar erkeği, çift sayılar dişiyi sembolize eder gibi bazı benzetmeler yapmışlardır. Aynı zamanda her şeyin sonlu ve sonsuz öğelerle karışık olduğunu belirtmişler ve çift sayıların sonsuz,

* Yrd. Doç. Dr., F.Ü. İlahiyat Fak. İslâm Felsefesi Öğretim Üyesi, e-posta: ckilic@firat.edu.tr

¹ Ali Dönmez, *Dünya Matematik Tarihi Ansiklopedisi*, I-X, İstanbul 2002, C. IV, s. 36.

² Dönmez, *a.g.e.*, C. IV., s. 36; C. III, s. 67; Şaban Döğen, *İslâm ve Bilim*, İstanbul 2004, s.169.

tek sayıların sonlu olduğunu ifade etmişlerdir. Bu nedenle gerçeklik, birbirine karşı olan şeylerin bir uzlaşmasından meydana gelmiştir. Yani her şey, sayı ve her şey bir uyumdur. Sayılar eşyanın birer nedeni ve köküdür. Sayılar, eşyanın kaynağı olduğu için en sonunda eşya, yine sayıya dönecektir. Pythagorasçılara göre evrendeki tüm varlıklar bir uyum içinde düzenlenmiş ve musikileştirilmiştir. Bunun nedeni, eşyanın öğelerinin, yani sayıların kendilerinin de düzen ve musiki olmalarıdır.

Fizikteki ses konusunun da kurucusu olan Pythagoras ve takipçileri, düzen, ölçü ve uyumu yalnız fiziğe değil, ahlâk ve dinî inançlara da uygulamışlardır. Onlara göre sayının kendisi birliğin birleşimidir. Bir tek birlik, bir sayı oluşturmaz. Fakat bir birliğin diğer birliklerle birleşmesi için bu birlikler arasında bazı farkların bulunması gerekmektedir. Bu araları zihnimizle kaldıracak olursak birleşmiş olan birlikler, bir birlik halinde birikir ve sayılar kaybolur. O halde bu aralar çokluğun ilkesidir. Öyleyse sayılar, birle çokların birleşmesidir. Ya da eğer birlik çift değilse ilk iki sayısı çifttir. Başka bir deyişle sayı çiftle çift olmayanın birleşmesidir. Pythagorasçılar bu düşüncüyü maddeye de uygulayarak sayıların eşyaya benzerliği düşüncesini getirmişlerdir. Pythagorasçılara göre sayısız hiçbir şey algılanamaz ve öğrenilemez. Bu nedenle her şeyin kökeni sayıdır ve ondan daha bilge olan hiçbir şey yoktur. Yani bu sayılar Tanrı'nın kendisidir.³ Kanaatimizce kadim geleneklerde, Yahudi, Hıristiyan ve İslâm düşüncesinde sayıların ontolojik özelliklerine gösterilen ilginin temelinde Pythagorasçı felsefe yatmaktadır.

Pythagoras ve takipçileri, astronomi ilimleriyle de uğraşmışlardır. Dünyanın yuvarlak olduğunu, kendi eksenini etrafında döndüğünü ve güneşin, güneş sistemin merkezi olduğunu ortaya attığına dair göstergeler vardır.⁴ Bunun yanı sıra Pythagoras, güneş sisteminin görülmeyen merkezî bir ateş etrafında döndüğünü iddia etmişti. Ayrıca gezegenlerin yörüngelerinde matematiksel ahenkten söz etmiş ve kendi aralarında bir matematiksel orantı olduğunu tespit etmişti. Bu kanunlar Pythagoras'dan asırlar sonra Kepler(1571-1630)'in geliştireceği gezegenler modelini,⁵ Johann E. Bode (1747-1826) tarafından tespit edilmiş ve adına Bode kanunu veya Titus-Bode serisi adı verilen kanunu etkileyecektir.⁶

Daha sonra Pythagoras'ın bu düşünceleri Galileo(1564-1642)'ya şöyle yansıyacaktır: *"Evren matematiğin diliyle yazılmıştır; harfleri üçgen, çember ve diğer geomet-*

³ Jerry P. King, *Matematik Sanatı*, çev.: Nermin Arık, 9. baskı, Ankara 1999, s. 44.

⁴ Dönmez, a.g.e., C. III, s. 64

⁵ Richard Mankiewicz, *Matematiğin Tarihi*, çev.: Gökçen Ezber, İstanbul 2000, s. 39.

⁶ 1778 yılında Alman astronom Johann Bode (1747-1826) gezegenler arasındaki orantıları matematik bir formül ile ifade etmiş ve bu şekilde adını taşıyan Bode Kanununu bulmuş oldu. Bu formülle göre "0"dan başlamak üzere her takip eden rakam evvelkinin iki mislisidir: 0, 3, 6, 12, 24, 48, 96, 192... Bu serideki rakamların her birine 4 ilave edildiğinde: 4, 7, 10, 16, 28, 52, 100, 196... Yukarıdaki rakamlar bize gezegenlerin güneşle mesafelerinin orantılarını verir. Uranüs'e kadar olan gezegenler Bode Kanunu'na uymaktadır. 1801 yılında Mars ve Jüpiter arasındaki asteroitlerin (küçük gezegenler) ilki olan Ceres'in keşfedilmesi ile 28 orantısının karşılığı bulunmuş oldu. Bkz.: Menemencioglu, Kemal, "Ezoterik Astroloji I" <http://www.hermetics.org/ezo-astro1.html>

rik nesnelere. Bunları bilmedikçe onun bir sözcüğünü bile anlayamayız. Matematiğin dilini bilmeyen bir evren, içinden çıkılmaz karanlık bir labirent gibidir.⁷

Pythagorasçı felsefede sayı, musikî ve etnik-toplumsal düzen temeline dayanmaktadır. Musikî aletlerindeki tellerin uzunluğu ile sesin yüksekliği arasındaki ilişkiyi ilk keşfedenler Pythagorasçılar olmuşlardır. Böylece uyumlu seslerle sayısal nispetler arasındaki bağılıktan hareketle "her şeyin aslının sayı" olduğu kanaatine varmışlardır.⁸ Musikî aletlerindeki tellerin uzunlukları ile müzik skalaları arasındaki ahengi 1:2, 2:3, 3:4 sayılarına dayandırmışlardır. Neticede ilk dört tamsayı tespit edilmiş, bu sayıların toplamından oluşan 10 rakamı da en mükemmel sayı ve sayıların tüm doğasını içinde barındıran bir sayılar hiyerarşisi olarak kabul edilmiştir. Sayıların onluk tabana göre yazılıp hesaplanmasını iki eldeki parmakların sayılmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Pythagoras öğretisinde onluk, tekrar 10'da birlik olmuştur. İlk dört rakamın toplamının on etmesi, (1+2+3+4=10) Pythagorasçıları 10 sayısını gök cisimleriyle de irtibatlandırmaya sevk etmiştir.⁹ Pythagoras öğretisinde sayılar noktalarla ifade edilirdi. Tek nokta bir, iki nokta iki, üç nokta üç vs. gibi gösterilirdi. En kutsal sayının Dekad olduğu kabul edilirdi ve sembolü simetrik olarak (on) noktayı içeren *Tetraktys* idi. Bir başka açıdan on sayısı şekle dökülüp incelendiğinde aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi, eşkenar bir üçgen olarak gösterilip şu manalara tekabül etmekteydi.

$$\begin{array}{c}
 * \\
 * \quad * \\
 * \quad * \quad * \\
 * \quad * \quad * \quad *
 \end{array}
 \begin{array}{l}
 (1)^{10} \\
 (2)^{11} \\
 (3)^{12} \\
 (4)^{13}
 \end{array}$$

1+2+3+4=Toplam 10'dur. 10 sayısı ezeli ve ebediliğin kaynağıdır.¹⁴

Bu düşüncelerden hareketle varlık düzleminde evrenin 10 temel ilkedden ibaret olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu ilkeler şöyle sıralanmaktadır: 1. Sınır ve sınırsız → Sükûnette ve harekette olan, 2. Tek ve Çift → Doğru ve Eğri, 3. Bir ve Çok → Aydın-

⁷ Yıldırım, Cemal, *Bilim Felsefesi*, İstanbul 2000, s. 45.

⁸ Samuel Enoch Stumpf, *Philosophy: History and Problems*, USA. 1977, s. 10; Birand, Kamran, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Ankara 1987, s. 16; Karl Vorlander, *İlkçağ Yunan Felsefesi Tarihi*, çev.: Mehmet İzzet, İstanbul 2001, s. 48.

⁹ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul 1996, s. 986a 10 ve birinci dipnot; Collingwood, R.G., *Doğa Tasarımı*, çev.: Kurtuluş Dinçer, Ankara 1999, s. 65 ; Marias, Julian, *History of Philosophy*, New York 1967, s. 18; Stumpf, a.g.e., s. 11; Mankiewicz, a.g.e., s. 39.

¹⁰ Evreni oluşturan nokta monad, sayı.

¹¹ İki boyutlu düzlem, ilk çift olandır, çizgidir.

¹² Üç boyutlu cisim ve yüzeydir. Üçgendir. Başlangıç orta ve son olan tek sayıdır.

¹³ Dört boyutlu uzay-zaman'ın simgesidir, dört yüzlü bir şekildir.

¹⁴ Karlığa, Bekir, *İslâm Kaynakları Işığında Pythagoras ve Presokratik Filozoflar*, İÜEF., yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul 1979 s. 127; Guenon, Rene, *Kadim Bilimler ve Bazı Modern Yarılgılar*, çev.: Fevzi Topaçoğlu, İstanbul 2000, s. 53; Menemencioglu, a.g.m., www.hermetics.org/sayilar.html

lık ve Karanlık, 4. Sağ ve Sol → İyi ve Kötü, 5. Erkek ve Dişi → Kare ve Dikdörtgen¹⁵

Pythagorasçı felsefede ruh ile beden arasındaki ilişkide zıtların çatışması olarak da dile getirilmekte ve bu bağlamda on çift zıt kavram olduğunu söylemektedirler. Ayrıca bu zıt kavramlar sayesinde Pythagorasçı felsefede on sayısının önemi daha da belirginleşmektedir. Bu zıt kavramlar şunlardır; Sınırlı ve sınırsız, tek ve çift, bir ve çok, sağ ve sol, erkek ve dişi, hareketsiz ve hareketli, düz ve eğri, aydınlık ve karanlık, iyi ve kötü, kare ve dikdörtgen¹⁶

İslâm düşüncesinde de sayıların önemli bir yeri vardır. Özellikle bir, üç, beş, yedi, dokuz, on iki, kırk vs. bunlardan birkaçıdır. Kur'an-ı Kerim'de de sayılar çeşitli kullanımlarıyla geçmektedir. Bu durum sayıların rakamsal değeri veya ontolojik manada sayı varlık ilişkisini ortaya koyması açısından, önemini daha da artırmaktadır. İslâm düşüncesinde Müslüman filozoflar ve özellikle matematikçiler, sayıları sadece varlıkların fiziki sayısal değerlerini anlatan semboller olarak algılamayıp, onlara çeşitli metafizik anlamlar yükleyerek, sayılar bilimini, bütün bilgilerin aslı ve esası olarak da değerlendirmişlerdir. Ayrıca sanatla sayılar arasında da ilgi kurarak varlığın birliğini ve çokluğunu, sonluluğunu ve sonsuzluğunu sayılarla işlemişlerdir. İslâm düşüncesinde sayılara fiziksel değerinin yanı sıra metafizik değer atfedenler arasında İhvân-ı Safâ(X.yy.), Birünî(973-1051), İbn Arabî(1165-1234) gibilerini saymak mümkündür.

İhvân-ı Safâ, sayıların ruhtaki şekli ile maddedeki şekli arasında bir bağın olduğunu belirterek, sayının yüksek âlemin basit bir örneği olduğunu söylemektedirler. Sayıların bilgisini ise, bilimlerin kökeni, hikmetin yapısı, bilginin kaynağı ve manaların temeli olarak görmektedirler.¹⁷ İhvân-ı Safâ'nın, sayılar felsefesini Pythagoras felsefesinin etkisinde geliştirdiğini söylemek mümkündür. Çünkü Pythagorasçı felsefede yer alan 1 ile 10 arası sayılara yükledikleri manalara benzer bir anlayışa sahip oldukları görülmektedir.¹⁸

Pythagoras felsefesinin etkisinde olmamakla birlikte sayıların ve geometrinin önemi üzerinde duran el-Birünî sayıların, özellikle meyvelerde ve çiçeklerde damarları, yaprakları, çanakları gibi fiziksel görünüşlerinde sayısal oran ve geometrik uyumundan söz etmektedir.¹⁹

İbn Arabî de, düşüncelerinde sayılar felsefesine yer verenler arasındadır. O, sayılar hakkında şunları söylemektedir. "Bil ki, yaratılış işi aslında ferdiyet, yani teklik üzerindedir ama onun için teslis, yani üçleme vardır. Vahid, bölünmeyen tek sayıdır ki, bunlar üç veya daha ziyadeden başlar. Çünkü üç, tek sayıların ilkidir. Âlem de bu İlâhi

¹⁵ Aristoteles, *Metafizik*, 986a 25.

¹⁶ Pythagorasçı felsefede 1'den 10'a kadar olan rakamların tekabül ettiği sayı isimleri şöyledir: Monad(1), Duad(2), Triad(3), Tetrad(4), Pentad(5), Hexad(6), Heptad(7), Ogdoad(8), Ennead(9), Dekad(10). Tek sayılar (1,3,5, vs..) eril sayıları, çift sayılar (2,4,6...vs) dişil sayılar olarak addedilmektedir. Bkz.: Aristoteles, *Metafizik*, 986a 15; Thomson, George, *İlk Filozoflar*, çev.: Mehmet H. Doğan, İstanbul 1997, s. 288.

¹⁷ İhvân-ı Safâ, *Risâletü'l-Camiah*, Şam, 1949, C. I, s. 9.

¹⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, C. I, s. 9; C. III, s 200-201; Döğen, a.g.e., s. 169.

¹⁹ Nasr, S. Hüseyin, *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, çev.: Nazife Şişman, İstanbul 1985, s. 146-147; Döğen, a.g.e., s. 177.

Hazretler'den belirdi. Nasıl ki Hak, "Biz bir şeyin olmasını dilediğimiz zaman ona Ol deriz, o da olur"²⁰ buyurmuştur. Şu halde bir şeyin olması Zât, O'nun iradesinde bir de "Kün" yani "Ol" emri lazımdır. Eğer bu Zat ile onun bir şeyin oluvermesini dileyen İradesi ve olacak şeye hitap ve teveccüh eden "Kün" emri olmasaydı, o şey de var olmazdı. Böylece var oluşta üçlü bir birlik meydana geldi. Şu hale göre Yaratan'ın üçlü birliği yaratılanın üçlü birliği ile karşılaştı.²¹

Görüldüğü gibi, İbn Arabî'nin de Pythagoras gibi sayıları tek ve çift olarak ayırmakta, varlığın başlangıcını bu sayılara dayandırmasıyla, sayılara ontolojik ve mistik manalar vermekle Müslüman matematikçiler gibi düşündüğü görülmektedir.

1 ile 10 Arası Sayıların Metafizigi

Ontolojik ve metafizik manada sayılar ve varlık ilişkisi ele alındığında bunların büyük bir bölümünün Yunan düşüncesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ancak, dinî inançların, eski kültürlerin, mitolojilerin ve efsanelerin de buna etkisi olduğunu belirtmek mümkündür. Sayıların önemi sadece felsefi düşüncede değil, edebiyat, sanat, folklor, musikî ve diğer alanlarda da görülmektedir.²² Şimdi bunların özellikleri üzerinde duralım.

(1) Bir (Monad)

Pythagoras'göre Bir, hiçbir benzeri olmayan önsüz ve sonsuz bir Monad'dır. Bir'in varlığı, tüm varlıkların bünyesinden çıktığı eril ateş, yani Tanrı'nın kendisini simgelemektedir. Ona göre Bir'in sembolü bir noktadır. Yüce Varlığın yanı sıra, İlahi Aklın, yani hikmetin de simgesidir. Hikmeti sayesinde kendisinden dışarı bir şeyler veren ancak bu sırada hiç değişmeyen ve değişmez niteliğiyle eril olan Monad, Tanrı ile birlikte, onun yeryüzündeki tezahürü olan insanın da sembolüdür. Diğer bir deyişle Monad, hem Makrokozmosu, hem de Mikrokozmosu bünyesinde barındırmaktadır. Mikrokozmos'un yegâne hedefinin Makrokozmos ile birleşmek olduğunu söyleyen Pythagoras, "bu ancak inisiyatif eğitimle, kişinin kendisini olgunlaştırması ile mümkün olur. Bunun için bir ömür yetmeyebilir. Ama ruh, hedefine ulaşmak için ne kadar gerekiyorsa, o kadar yeniden bedenlenecektir" demektedir.²³

Pythagoras, bir deyiminde şöyle denmektedir. "Monad bütün nesnelere başlangıçtır."²⁴ Dolayısıyla, Nokta (monad, bölünmez doğru), Bir, aslî prensiptir. Tanrıdır. Her şey Bir'den çıkmıştır. Bir, noktadır. Bütün varlıkların değişmez, sonsuz kaynağı ve sarsılmaz ilkesidir. Bu yüzden, Bir'in her şeyin aslı olması, Pythagorascılar tarafından gerçek bir "sayı" olarak kabul edilmemiştir.

Eserlerinde Pythagoras'a yer veren Müslüman felsefecilerin onun sayılar felsefesinde "bir" in üç türünden bahsetmektedirler.

²⁰ Yasîn, 36/82.

²¹ İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, çev.: Nuri Gençosman, İstanbul 1990, s. 141-142

²² Yardımcı Mehmet, "Geleneksel Kültürümüzde ve Aşıkların Dilinde Sayılar", <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/18.php>

²³ <http://muratag.tripod.com/antik.htm> (21.11.2005)

²⁴ Dönmez, a.g.e. C. III, s. 77; Karlığa, *İslâm Kaynakları Işığında...*, s. 127.

1-Başkasına muhtaç olup olmama durumuna göre "bir"lik. Bu birlik ikiye ayrılmaktadır.

a) Başkasından istifade etmek zorunda olmayan bir. Tanrı'nın birliği böyle bir birliktir. Çünkü Tanrı hiçbir şeye muhtaç değildir. Her şeyi kuşatır ve her şeye hâkimdir. Varlıklar âlemindeki tüm "bir"likler ve çokluklar bir "bir"likten ortaya çıkmıştır.

b) Başkasından istifade zorunda olan "bir" varlıkların "bir"liği bu tür "bir"liktir.

2- Zaman bakımından "bir"lik. Böylesi bir "bir"lik dörde ayrılmaktadır.

a) Dehr öncesi birlik Tanrı'nın birliği böyledir.

b) Dehr ile beraber olan "bir"lik. İlk aklın birliği bu tür birliktir.

c) Dehr'den sonra ve zaman ile beraber olan "bir"lik. Ruhun birliği böyledir.

d) Zaman ile beraber "bir"lik. İlkelerin (arkhe) birliği ile bileşiklerin (mürekkep) birliği bu türden birliktir.

3- Zâtî ve arazî bakımdan "bir"lik. Bu birlik de ikiye ayrılır.

a) Zâtî "bir"lik: Sayının da sayılanın da, "bir"liklerinde de, çoklukların da kendisinden sâdır olduğu Tanrı'nın birliği böyledir.

b) Arazî "bir"lik. Faal aklın birliği bu türdendir.²⁵

Yeni Eflatuncu filozoflardan Plotinus'un "Bir"e yüklediği mana Pythagoras felsefesindeki Bir düşüncesi ile birleştiği ve ayrıldığı noktalar vardır. Plotinus'a göre Bir, esasında adsız olandır. Plotinus'a göre Bir; Tanrı, ilk olan ve tek olan bir varlık olarak başlangıç ve sonu olmaksızın zorunlu olarak âlemi oluşturur. Plotinus şöyle demektedir: "Eğer sen onu dile getirmek ya da onun bilincine varmak istersen, bunun dışındaki her şeyi ondan uzak düşün"²⁶ Plotinus'un Bir'i, bazen Tanrı'ya, bazen matematiksel sayıya, bazen de "bir" rakamının tabiattaki yansımalarına tekabül eder. Bu yüzden açıkça ne olduğu anlaşılmayan Bir, veya Plotinus'un Tanrısı, hareketsiz, iradesiz, durgun ve kendisi dışında başka hiçbir şeyi bilmeyen özelliğe sahip olan bir varlıktır. Plotinus'un Bir'i bu yönüyle Pythagoras'ın canlı dinamik ve varlığın özünü oluşturan Bir felsefesinden ayrılmaktadır.²⁷

Bir kavramı, Hint Düşüncesinde de pek çok manalara gelmektedir. Ay, ölümsüzlük içkisi, yer, Ata, ilk Baba, Büyük Ata, Bireysel Ruh, Üstün Ruh, Son gerçeklik, Kendi, Brahman, Başlangıç, Beden, Kutup Yıldızı, Biçim, Damla, Çok Büyük, Yok edilemez, Tavşan, Işıklı eril varlık olarak aya gönderme, Ay'ın soğuk ışınları, Yer

²⁵ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, (I-II) Tah.: Emir Ali Mehna ve Ali Hasan Fa'ur, Lübnan 2001, C. II s. 390 vd.; Karlığa, *a.g.tez.*, s. 127-129.

²⁶ Plotinus, *Enneadlar*, çev.: Zeki Özcan, Bursa 1996, s. 21; Bowe, Geoffrey Scott, *Plotinus and The Platonic Metaphysical Hierarchy*, New York, 2003 s. 105; Hana'l-Fahuri ve Halil el Curr, *Tarihu el-Fikri'l-Felsefi 'inde'l-Arab*, Lübnan 2002, s. 110

²⁷Zerrin Kurtoğlu, *Plotinus'un Aşk Kuramı*, Bursa 2000, s. 67-68; C. A. Kadir, "İskenderiye ve Süryânî Düşüncesi", (İslâm Düşüncesi Tarihi (I-IV)içinde) İstanbul 1990, çev.: Kasım Turhan, C. I., s. 143-144; Muhammed el Behiy, *İslâm Düşüncesinin İlahî Yönü*, çev.: Sabri Hizmetli, Ankara 1992, s.125.

Dünyası, Shukra'nın gözü, Yer'e gönderme olarak taşıyıcı, İlk İlke, Tavşan şekli²⁸ Hindu sofularının kutsal kabul ettiği, İnek gibi manalar Hint Düşüncesinde Bir kavramına yüklenen manalardır.²⁹

Bir sayısı, İslâm Düşüncesinde Tek ve Mutlak olanı sembolize etmektedir. Bunun yanı sıra Bir kavramına çeşitli manalar yüklenmiştir.³⁰ Matürîdî()'nin bir kavramına yüklediği mana filozofların yaklaşımlarına benzer bir tarzda ve ontolojik bir bütünlük içinde ele aldığı görülmektedir: Katlanamayan küll, ikiye bölünemeyen cüz, bölünemeyenin fevkinde ve katlanamayanın dînunda bulunması sebebiyle her ikisine de ihtimal taşıyıp arada kalan, ve bu üçünün, sayesinde var olduğu şey yani yaratıcı.³¹ Maturidî'nin yanı sıra Kindî(801-873),³² Fârâbî(870-950),³³ İbn Sînâ(980-1037),³⁴ İbn

²⁸ Hint efsanesine göre, yoksulları doyurmak için kendi etini veren bir tavşan, ayın yüzeyine basılan imgesiyle ödüllendirilmiştir

²⁹Bkz.; Ifrah, Georges, *Hint Uygarlığının Sayısal Simgeler Sözlüğü*, (Rakamların Evrensel Tarihi VI) 5. Baskı, çev.: Kurtuluş Dincer, Tübitak Popüler Kitapları, Ankara 2003, s. 36, 144.

³⁰ Kur'an-ı Kerim'de İhlâs suresinde geçen "Ahad" kelimesi ve bu kelimeye benzer "Vahid" kelimesiyle çok ince bir anlam farklılığı taşımaktadır. "Ahad" kısaca tek, biricik, şebih ve nazırı olmayan, yaratılmış varlıklar için kullanıldığına ise, münferit manasına gelen bir kelimedir. "Vahid" ise "bir" olan olarak tercüme edilir ve şeriki olmayan sayısal bakımdan çoğalmayan manasına gelir. Çünkü çoğalma ve bölünme hudûs alametidir ve böylesi bir varlık ilah olamaz. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'de Bir kavramı hem Allah'ın zatının Tek olduğunu anlatmak için kullanıldığı gibi diğer manalara gelen ve sayısal ifadeleri kapsayan yönüyle 80 küsur yerde geçmektedir. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Kahire trsz., C. IV, s. 461; Gazzâli, *el-Madnunü Bih ala Gayri Ehlih*, (Mecmu'atu Resâil içinde IV. Kitap) Beyrut 1994, s. 61; Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (I-X) sad.: Heyet, İstanbul trsz, C. X, s. 61. Bkz.: Ulutürk Veli, *Kur'an-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, İzmir 1985, s. 92-93; Ayrıca bkz.: Fârâbî, *Uyûnu'l-Mesâil*, (Risâleler içinde) Mısır 1907, s. 60; İbn Sînâ, *er-Risâletü'l-Arşîyye*, (İbn Sînâ, Risâleler içinde), terc.:Alparslan Açıkgenç, M. Hayri Kirbaşoğlu, Ankara 2004, s. 46; İbn Sînâ, *Şifâ* (İlâhiyyât), C. I., s. 43; Harputlu Hoca İshak (1803-1892), Tanrı'nın birliği hususunda "Vahid" ve "Ahad" kelimeleri üzerinde durarak, Ahad ve Vahid kelimelerinin sözlükte aynı anlama geldiğini, ancak kullanıldığı yerlerin farklı olduğunu belirtmektedir. "Ahad" kelimesinin eşi, benzeri, ve ortağı olmayan, tek ve basit bir varlığa verilebilir ki bu Tanrıdır. "Vahit" kelimesinin ise, sayılardan ibaret olduğunu belirtmektedir. Bkz.: Harputlu Hoca İshak, *Şemsu'l-Hakika*, İstanbul 1278, s. 72; Ayrıca bkz., Demirpolat, Enver, *Osmanlı Türk Düşünürü Harputi Hoca İshak'ın Felsefî Görüşleri*, SÜSBE., yayımlanmamış doktora tezi, Konya 2003, s. 66; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Kahire trsz., C. IV, s. 461; Gazzâli, *el-Madnunü Bih ala Gayri Ehlih*, (Mecmu'atu Resâil içinde IV. Kitap) Beyrut 1994, s. 61; Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (I-X) sad.: Heyet, İstanbul trsz, C. X, s. 61. Bkz.: Ulutürk, Veli, *Kur'an-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, İzmir 1985, s. 92-93; Ayrıca bkz.: Fârâbî, *Uyûn...*, s. 60; İbn Sînâ, *er-Risâletü'l-Arşîyye*, (İbn Sînâ, Risâleler içinde), terc.:Alparslan Açıkgenç, M. Hayri Kirbaşoğlu, Ankara 2004, s. 46; İbn Sînâ, *Şifâ* (İlâhiyyât), C. I., s. 43; Ayrıca Türk ve İslâm kültüründe, selvi ağacı Bir'i ve dolayısıyla Elif'i temsil eder. Elif de Allah'ı temsil etmektedir. Bkz.: Işık, Emin, *Devleti Kuran İrade*, İstanbul, s. 1980, s. 60.

³¹ Ebu Mensur el-Maturidî, *Kitabu't-Tevhid*, çev.: Bekir Topaloğlu, Ankara 2002, s. 57.

³² Kindî, *Felsefî Risâleler*, çev.: Mahmut Kaya, İstanbul 1994 (İlk Felsefe Üzerine), s.41.

³³Fârâbî, *Uyûn...*, s. 50, 51, 52; Aynı mlf., *Kitabu'l-Vahid ve'l-Vahdeh*, thk.: Muhsin Mehdi, Casablanka 1989, s. 36.

³⁴ İbn Sînâ, *Şifâ* (İlâhiyyât), C. II, s. 406.

Rüşd(1126-1198)³⁵ gibi filozoflar da bir kavramına yaklaşımlarının bu çerçevede olduğu görülmektedir.

İslâm düşüncesinde Bir, Tek olan Allah'tır. İbn Arabî bu hususu şöyle ifade etmektedir: *Varlıkta ancak Bir vardır: Su'yun rengi kabın rengidir.*³⁶ Allah sözcüğünün ilk harfi olan elif (1) şeklindedir ve ebced hesabındaki değeri de(1)'dir.³⁷ Kendinden önce gelen sıfır, hemen hemen bütün düşünce sistemlerinde; yokluğu, boşluğu ve hiçliği sembolize eder.³⁸ Bir ise hiçliği takip eder ve diğer sayılar ondan türer. İhvân-ı Safâ'nın da belirttiği gibi, *"Varlıktaki hiyerarşi ve yaratıklardaki düzen Bir sayısının*

³⁵ İbn Rüşd, *Telhisu ma-Ba'de't-Tabia*, çev.: Muhittin Macit (Metafizik Şerhi), İstanbul 2004, s. 6

³⁶ İbn Arabî, *el-Fütûhât*, (Kahire (1853-1858) baskısı), C. I, s. 721.

³⁷ İsmail Yakıt, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul 2003, s. 41.

³⁸ Birçok eski kozmolojide evrenin ilk hali yokluk olarak tasarlanmıştır. Grek mitolojisinde yokluk, aynı zamanda düzensizlik anlamına gelen Kaos ile ifade edilmekteydi. Kranz, Walther, *Antik Felsefe*, çev.: Suat Y. Baydur, İstanbul 1994, s. 11; Menemencioglu, *a.g.m.*, <http://www.hermetics.org/rakam.html>; Hilbert, David, "Sonsuz Üzerine", çev.: Halim Güner, *Matematik Felsefesi*, edit.: Bekir S. Gür, Ankara 2004, (117-142), s. 125.

Batı düşüncesinin teogonilerinde; "Başlangıçta, her şeyden önce Birlik vardı" denilirken, Doğu ve Uzak-Doğu teogonilerinde ise, "Başlangıçtan ve hatta temel Birlik'ten önce Sıfır vardı" denilir. Zira onlar varlığın ötesinde "varlık olmayan"ın bulunduğunu "tezahür etmiş olan"ın ötesinde onun ilkesini oluşturan "tezahür etmemiş olan"ın bulunduğunu ve "Varlık Olmayan"ın "Hiçlik" olmayıp, tersine Mutlak mükemmellik ve bütünsel hakikat olan evrensel bütün ile özdeş olan sonsuz mümkünat olduğunu belirtmektedirler. Guenon, *Kadim Bilimler ve...*, a.g.e., s. 53.

Sıfırın sayısal simgeselliği açından ele alındığında içi boş çember şekli, gök, uzay, atmosfer, gökyüzü, kavramlarını simgesel olarak sıfırı çağrıştırmaktadır. Gökkubbe, kadim kültürlerde bazen çeyrek, bazen yarım ve bazen de tam daire şeklinde algılanmaktaydı. Eski çağlardan beri biline gelen gökler âleminin hareketlerinden yapısına kadar dairesel oluşu, sıfır simgesinin mükemmel bir varlık ve sayı olduğu kanaatini doğurmuştur.

Hint düşüncesinde de, kavramsal ve ontolojik manada sıfırın pek çok manaları vardır. Sıfır; boşluk, hiççilik, hiçlik, önemsizlik, yokluk ve varlık olmayan kavramlarını da aşarak, bütün bu kavramları bir araya getiren bir genellemeyi vermektedir. Boşluk, uzay, atmosfer ve "esir" anlamının yanı sıra, İfrah, Georges, *Sıfırın Glüçü*, (Rakamların Evrensel Tarihi I-V (V)) çev.: Kurtuluş Dinçer, 7. baskı, Tübitak Popüler Kitapları, İstanbul 1999, s. 191, 192.

Hint Uygarlığında sayısal simgesi değer olarak 0 (sıfır) a tekabül eden "Âkâsha" kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram, "esir" "her şeye sıyan öge", "uzay" anlamına gelmektedir. Aynı zamanda da, boşluk, maddi şeylerle hiçbir biçimde kaşmayan, hiç bir şekilde tanımlanamayan, hareketsiz, öncesiz ve sonrasız uzay olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan Hint düşüncesinde "esir" yalnızca boşluk değildir, tıpkı İslâm filozoflarının kabul ettikleri, yer kaplayan fakat şekli olmayan heyula gibi, tözü olmamakla beraber, her türlü cisimsel boyutun şartı olarak kendini dört unsurdan birinin biçimiyle gösteren her türlü maddenin toplanma yeri olarak görülür. Bu nedenle esir'in sıfırlı olan ilişkisi boşluğu ve her türlü anlamdan yoksun olanı çağrıştırır. Buna karşılık uzak doğu kültürlerini kapsayan bir alanda sıfıra; tümlük, tamlık, doluluk ve bitmişlik gibi manalar da yüklendiğini görmekteyiz. Bkz.: İfrah, Georges, *Hint Uygarlığının Sayısal Simgeler Sözlüğü*, (Rakamların Evrensel Tarihi VI) 5. Baskı, çev.: Kurtuluş Dinçer, Tübitak Popüler Kitapları, Ankara 2003, s. 163.İfrah, a.g.e., s. 164

Yunanlılar da sıfırı simgelemek ve onun varlığını dile getirmek için olması gereken yerde olmamak manasına gelen "boşluk", tamı tamına olmayan, varlık olmayan, bir şey olmayan manasındaki "yokluk" ve her hangi bir şeye eklenince onu hiç artırmayan, değersiz olanı dile getiren "hiçlik" gibi kavramlardan yararlanmışlardır. Collingwood, *a.g.e.*, s.69; İfrah, *a.g.e.*, s. 167,168,169; Demos, Raphael, "Formlar ve Şeyler" *Platon'un Felsefesi Üzerine Araştırmalar, İdealar Kuramı* C. I., Der.: Ahmet Cevizci, Ankara 1989, (109-125) s.114;

*oluşturduğu sayılar düzeniyle uyum içindedir ve hepsi "Bir"e muhtaçtır.*³⁹ Bu bağlamda Yunan alfabesindeki alfa (&) da başlangıcı temsil eder. İbrani alfabesindeki *alef* ise başlangıç olduğu gibi, diğer bütün harfler ondan türer.

Bir sembolizmi üretkenlikte de ortaya çıkmaktadır. Ataerkil toplumlarda üreme sembolü olan fallus da (1) şeklinde sembolize edilir. Bazı yazarlara göre (1) ayakta duran insanı da sembolize etmektedir. Bir için başka sembol açıklamaları da vardır.⁴⁰

Ezoterik öğretilerde Kozmos, bütün canlıları içeren büyük bir canlıdır. Bazı fizikçiler büyük patlamadan sonra evrenin iyice genişleyip, sonra tekrar küçülerek merkezinde yoğunlaşacağını ve ondan sonra tekrar bir patlama olup yayılacağını, bu işlemin de sonsuza dek tekrarlandığını ve tekrarlanacağı tezini ileri sürerler.⁴¹ Bu görüş Hindular tarafından binlerce sene önce ortaya koyulmuştu. Onlara göre, Evrenin var oluş, yok oluş çarkı Tanrı Brahma'nın nefes alış verişinden başka bir şey değildir.

Sonuç olarak Pythagoras felsefesindeki Bir kavramı bütün felsefi düşünce sistemlerinde kendinden önce bir sayının gelmediği, gerek matematiksel gerekse ontolojik olarak Tanrısal olanı, ilk olanı, tek olanı ve başlangıcı simgelemektedir.

(2) İki(Duad)

Pythagoras felsefesinde Bir'den sonra gelen iki sayısı evrende var olan düaliteyi göstermektedir. Bölünmez öz ile bölünebilir cevher; hayatı bahşeden aktif eril prensip ile hayatın oluşumunu sağlayan pasif dişil prensip; *Osiris* ile *İsis*'dir. Bir çizgi ile sembolleştirilen (2), "Diyad"dır, hikmetten doğan fikirdir. Doğurgandır ve bu vasfıyla dişildir. Hayatı içinde barındıran sudur. Tanrı'nın dişil yönünün ifadesidir.

Pythagoras felsefesinde noktanın hareketlenmesiyle çizgi oluşur. Hayatın her alanında ikiye bölmelerin, çiftlerin ve ikili yapıların ağırlığı görülebilir. İki, dişiliği ve doğanın bu dişilikten meydana geldiğini anlatır. Yani genel enerjiyi daha kapsamlı bir ifade ile Rubûbiyeti temsil eder. Bir, tekrar edilemez ve iki yapılamaz. Bir Tanrı, artı bir Tanrı iki Tanrı yapar ki; bu da artık ebedî, benzersiz "Bir" idealine tekabül etmez. Bu nedenle teolojik düşüncede (2) daima ilâhî birlerden ziyade iki görece birimin karşılaşmasının simgesi olmuştur.

Geometri açısından, Monad(tek)'i bir nokta olarak ele alırsak, Duad iki noktadan meydana gelir. İki noktanın arasındaki en kısa yol, düz bir çizgidir. Ortada sabit bir birinci noktanın etrafında bir ikinci noktanın eş mesafede döndüğünü kabul edersek, o zaman birinci noktanın etrafında bir daire çizilmiş olur. Ortaya çıkan şekil, ortası noktalı bir dairedir. Okkült açıdan bu hem güneşin sembolüdür, hem de derunî anlamı olan bir semboldür.

Kadim Çin geleneğinde gelişen Taoizm'de "Ta Ki", dişil prensibi içeren "Yin" ve erkek prensibi içeren *Yang*'in ahenkli ve dengeli birleşimidir Taocu sıralamada, her

³⁹ İhvan-ı Safâ, *Resâilu İhvani's-Safâ ve Hullani'l-Vefâ* (nşr. Butrus el Bustânî (I-IV), Dârü Sadr, Beyrut 1957, C. III, s. 201; Ayrıca bkz.: Çetinkaya, Bayram Ali, "İhvân-ı Safâ Felsefesinde Sayıların Gizemi Üzerine Bir Çözüm Denemesi" *Felsefe Dünyası*, 2003/1(37), (87-121) s. 104.

⁴⁰ Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi*, çev.: Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul 2000, s. 51, 55.

⁴¹ Paul Davies, *Tanrı ve Yeni Fizik*, çev.: Murat Temelli, 3. baskı, İstanbul 1995, s. 339; Efil, Şahin, *İslâm ve Batı Düşüncesinde Yaratılış Modelleri*, İstanbul 2002, s. 198.

zaman dışı *Yin* önceden gösterilir ve başlangıçta var olan *kara, denizi* simgeler. *Yang* ise, gök ve aydınlığın sembolüdür. Kadim Çin geleneğinde boğa'daki bütün olaylar bu iki ilkeye dayandırılır. Vadiler *Yin* ise, dağlar *Yang*'dir. Biri su ise, diğeri ateştir. Biri alıcı ve diğeri vericidir.⁴² Hint Düşüncesinde ise iki, eş, çift, ikizler, karşıtlık kavramı, simetrik organlar (kanatlar, eller, kollar, gözler, kulaklar gibi) güneş ve ay çifti, ilk çift, iki kez doğmuş sıfatı, ikiz tanrılar gibi manalara gelmektedir.⁴³

Pythagoras felsefesinde İki sayısının sembolizminde ilk akla gelen, evrendeki düalite ve bu düalitedeki uyumdur. Sayıların tek ve çift, sonlu ya da sonsuz oluşu, Pythagorasçılara eşyanın da böyle olması gerektiğini ilham etmiştir. İlk toplumlarda etraftaki en ulu kavramlar tekti; dünya, güneş, toprak ana... gibi. Ancak erkeğin üremedeki rolünün ataerkil toplumlar tarafından ön plana çıkartılması evrendeki düalitenin de ön plana çıkmasına neden olmuştur. Dünya ve öteki dünya, güneş ve ay, toprak ana ve erkek Tanrı (Kybele ve Attis gibi) düalite, hatta kadın ve erkek, dişil ve eril, sıcak ve soğuk, gündüz ve gece gibi ikilikler vurgulanmaya başlanmıştır. Yine Pythagorasçılar, eşyada sonlu ve sonsuz, tek ve çift, birlik ve çokluk, sağ ve sol, erkek ve dişi, durağan ve hareketli, doğru ve eğri çizgi, aydınlık ve karanlık, hayır ve şer, kare ve dikdörtgen, gibi zıt şeyleri hep kutsal kabul etmişlerdir. İşte bu unsurların uyumu matematiği doğurmuştur.⁴⁴

İslâm Düşüncesinde yaratmayı Plotinus'un sudûr nazariyesi ile açıklamaya çalışılan İslâm filozofları Tanrı'dan ilk sudûr eden İlk Akıl'da, içinde ikilik barındıran bir birlik olduğunu belirtmektedirler.⁴⁵ Bu nedenle, Tanrı, Kur'an-ı Kerim'de de ifade edildiği gibi,⁴⁶ eşyayı çift olarak, zıtlarıyla beraber ve diğer şeylerle bütünleşebilecek bir yapıda yaratmış ve bunu bütün oluşların ilkesi ve varlıkların prensibi yapmıştır.

Matematik felsefelerini Pythagoras ekolünden alan İhvan-ı Safâ, iki sayısına felsefi ve dini bir yaklaşım sergilemektedir. İhvan-ı Safâ da, Yüce Yaratıcı'nın yaratma fiiliyle ilk olarak yarattığı aklın, gerçek Bir olmayıp özünde ikilik bulunduğunu belirtmektedirler. İhvan-ı Safâ'nın iki ile ilgili yorumlamaları şu şekildedir: Madde ve form, ışık ve karanlık, iyi ve kötü, olumlu ve olumsuz, cevher ve araz, cismanî ve ruhânî, levh ve kalem, feyz ve akıl, sevgi ve nefret, nefis ve ruh, oluş ve bozuluş, dünya ve ahiret, sebep ve sebepli, başlangıç ve son, kabz ve bast, hareket ve sükûn, varlık ve yokluk.⁴⁷ Bu şekilde dinî alanda da dinî kavramlar hakkında ikili tasniften söz etmek mümkündür. Emir ve nehiy, itaat ve isyan, övme ve yerme, helâl ve haram, hak ve bâtil, doğru ve yalan, ceza ve mükâfat gibi.⁴⁸

⁴² Menemencioğlu, *a.g.m.*, www.hermetics.org/sayilar.html

⁴³ Ifrah, *a.g.e.*, s. 84, 144.

⁴⁴ Dönmez, *a.g.e.*, C. III, s. 83.

⁴⁵ Fârâbî, *Uyûn...*, s. 51; İbn Sînâ, *Şifâ, (İlâhiyat)*, C. II, s. 406.

⁴⁶ Ra'd 13/3; Tâhâ, 20/53; Yâsîn 36/36; ez-Zuhrûf 43/12.

⁴⁷ İhvan-ı Safâ, *Resâil*, C. III, s. 203

⁴⁸ İhvan-ı Safâ, *a.g.e.*, C. III, s. 201-202.

(3) Üç (Triad)

Pythagoras'a göre, Monad ve Duad'ın birleşiminden ortaya çıkan "Triad" hikmetten çıkan fikirle oluşan eserdir. Sembolü bir üçgendi ve yaşam skalasının tüm yasalarını ve özellikle de Yeniden Doğuş yasasını içinde barındıran anahtardır. Pythagoras felsefesinde Triad, İlahi Kelamdır, evrenin kendisidir ve topraktaki yaşam cevheridir. Buna göre insan da, Ateş, Su ve Toprak'tan meydana gelmiştir. Tanrının tüm tezahürlerinde, ruh, can ve beden üçlemesi bulunmaktadır. Ruh Ateşten, can Sudan, beden de Toprak'tan türetilmiştir⁴⁹

Geometrik açıdan Monad tek, Duad çift ve Triad üç noktadan meydana geldiğine göre, Triad'daki üç noktayı birleştirdiğimizde bir üçgen ortaya çıkar. Pythagorasçılara göre üçgen, bütün geometrik şekilleri doğurur. Pythagoras teoremine göre, bir dik üçgenin dik kenar uzunluklarının kareleri toplandığında, hipotenüsün uzunluğunun karesi ortaya çıkar. Sayı olarak üç kendisinden önce gelen iki sayının toplamı olarak da (1+2=3) önemlidir. Pythagoras teorisinde: $a^2 + b^2 = c^2$ sembolik olarak bu teorem iki zıt unsurunun karşılıklı iletişimlerinin oluşturduğu üçüncü unsuru açıklar. Örneğin, kıyas yolu ile a'yı bir ana ve b'yi bir baba olarak kabul edersek, c onların çocuğudur. Biyolojik açıdan çocuk hem annenin hem babanın genetik yapılarının bir sentezidir. Manevî açıdan ise, ikisinin etkisi ile şahsiyetini oluşturur. Üçlemenin bir sembolik yanı da kutsal birleşme ve doğan çocuktur. Bir başka deyişle baba-anne ve çocuk da bir üçlemedir. Bir başka üçleme de Beden-can-ruh üçlemesi olarak gösterilebilir. Dolayısıyla üç sayısı Pythagoras felsefesinde hem erkekliği hem de tabiatı Tanrısal birliğin mutlak ve zorunlu olan varlığını gösterir.

Üç sayısı sembolik anlamlarının bir bölümünü üçgen şekline de devretmiştir. Üçgen sembolizmi ile üç sayısının sembolizmi arasında benzerlikler vardır.⁵⁰ Pythagoras felsefesinde çizginin hareketlenmesiyle sath oluşur ve üçlü unsurları ihtiva eder. En, boy ve derinlik; Ateş, hava ve su; Beden, can ve ruh; Tabii, beşerî ve ilâhî gibi.

Kadim kültürlerde biri pozitif ve diğeri negatif iki zıt güç bir araya geldiğinde, üçüncü, birleşik nötr bir güç oluşur. Bu güç, kadimlere göre dişi ve erkek güçlerin doğurduğu bir çocuktur. İki gücün özelliklerine sahip olduğu için hem dişi, hem de erkek özelliklere sahip bir androjen olarak da simgelenir. Mitolojide, Hermes ve Afrodit'in aşklarından doğan çocuk, çift cinsiyetli Hermafrodit idi. Bu da, mecazî olarak bir yasayı tasvir eder. Onu aseksüel, dengeleyici bir unsur olarak değerlendirmek gerekir.⁵¹

Üç sayısı, eski toplumlarda gök-yer-yeraltı üçlemesi ile kutsaldı. Bu üçleme Mısır mitolojisinde *İsis-Osiris-Horus* şeklindedir. Yunan mitolojisinde ise bu *Zeus-Poseidon-Hades* (Gök ve yer, Deniz ve Yeraltı) şeklinde var olmuştur. Hint Düşüncesinde de buna benzer üçlemelerin yer aldığı düşünceler arasında üçün manaları şunlara tekabül etmektedir: Ateşin Tanrısı, üç dünya (yer, gök ve cehennem), bütün erkeklerde bulunan, (adı üç sayısına tekabül eden kutsal ateşin tanrısı) tutuşmuş, kutsal heceye

⁴⁹ <http://muratag.tripod.com/antik.htm>

⁵⁰ Schimmel, *a.g.e.*, s. 69 vd.

⁵¹ Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul trsz, s.101.

gönderme olarak üç harf (Hinduların "önünde eğiliyorum" anlamına gelen kutsal hecesi AUM), bilincin üç hali (uyanıklık, uyku ve rüya), dişil enerjiler, üç kale kent, üç nehir (Ganj, Yamunâ ve Sarasvatî), üç biçim (üç ayrı Tanrı'nın Brahma, Shiva ve Vishnu'nun üç görünümü veya her bir Tanrı'nın üç ayrı görünümü), üç mücevher (topluluk, Buddhacı yasa ve Budha), haranetra (tam bilgiyi simgelediği düşünülen alın üzerindeki üçüncü bir göz, üç zaman (geçmiş, şimdi ve gelecek), üç varlık mertebesi (Hinducu ve Budacı felsefede üç varlık sınıfı: arzuyla gelişen varlıklar, biçimler dünyasının varlıkları ve biçimi olmayanlar dünyasının varlıkları gibi manalar gelmektedir.⁵²

"Allah'ın hakkı üçtür" sözü öteden beri söylenegelen bir sözdür. Bu söz üç sayısının kutsallığı hakkında yeterince ipucu vermektedir. Hıristiyan inancında, Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesine dönüşmüştür. (Bazı yerlerde Baba-Oğul-Meryem şeklinde de kullanılır). Plotinus'a göre Tanrı'dan sudür eden varlıklar üçtür bunlar sırasıyla; Külli akıl, Külli ruh ve maddedir.⁵³

Her ne kadar İslâm düşüncesinde bu gibi hususlar sayılarla irtibatlandırılmaya çalışılsa da Pythagoras felsefesinde ele alınan sayıların metafizik değeri gibi bir değerden bahsetmek mümkün görünmemektedir. Çünkü burada ele alınan husus, daha ziyade sayısal değer veya miktar üzerinde yoğunlaşma göze çarpmaktadır.

Aynı durum İhvân-ı Safâ düşüncesinde de söz konusudur. Üç sayısına çok büyük bir önem atfeden İhvan-ı Safâ'ya göre Tanrı, varlık alanında pek çok şeyi üçlü olarak yaratmıştır. Bunlar;

Madde suret ve ikisinden mürekkep cisim.

Uzunluk, genişlik ve derinlik.

Geçmiş, gelecek ve şimdi.

Madde, bitki ve hayvan.⁵⁴

Eski Türk dini düşüncelerinde de üç ile ilgili pek çok sembolik değerlere rastlamak mümkündür. Şamanizm'de âlem üç bölümden meydana gelmiştir, Yeryüzü (orta dünya), Yeraltındaki karanlık dünya (aşağıdaki dünya), ve Gökteki nur âlemi (yukarıdaki sema) biçiminde açıklanmaktadır.⁵⁵

Çağdaş bilim ve felsefede üçlü ilkeyi, tez, antitez ve sentez olarak görürüz. Herhangi bir varsayımı ispatlamadan önce onun aksini ispatlayacak verileri de dikkate

⁵² Ifrah, *a.g.e.*, s. 193.

⁵³ Plotinus, *The Enneads*, İngilizce'ye çeviren: Stephen MacKenna, Penguin Book Ltd. Şti, London 1991, s. V. II (2) s. 361; V, III, (49) s. 381, 382.

⁵⁴ İhvân-ı Safâ, *a.g.e.*, C.III, s. 204.

⁵⁵ Eski Türk efsanelerinde "üç" sayısına çeşitli motiflerde rastlanmaktadır. Türkler'e göre insan, evrenin üç önemli varlığından biri olarak kabul edilir. Türk mitolojisinde de ilahlar Gök-Tanrı, Yer-Sular ve Yağız-Yer olmak üzere üçe ayrılır. Karluk Türkleri üç aşiretten meydana gelmiştir. Oğuz menkıbesine göre Oğuz Han üç gün annesinin sütünü emmemiş, annesi üç gece gördüğü rüya sonucu rüyasında kendisine söylenilen şekilde hareket etmiştir. Oğuz'un iki eşinden üçer tane oğlu olmuştur. İlk eşinden olan çocukları Gökhan, Dağhan, Denizhan Bozoklar', ikinci eşinden olan Günhan, Ayhan, Yıldızhan da Üçoklar'ı oluşturmuştur. Oğuz'un oğullarından biri bayrağında sembol olarak altın bir yay üzerine üç gümüş ok kullanmıştır. Göç destanının İran rivayetinde Boğu Han'a Tanrı tarafından verilmiş üç karga bulunmaktadır. Bu kargalar memleketin her yerinde olup bitenden hakana haber getirmişlerdir. Gökalp, Ziya, *Türk Töresi*, İstanbul 1963, s. 41, 107; Yüksel, H. Avni: "Türk Folklorunda Sayılar" Milli Folklor 1981. III, 29-31.

almak gerekir, yoksa aldığımız netice tek yanlı olur. Sonuçta meydana gelen sentez her zaman tek yanlı bir tez veya antitezden üstündür.⁵⁶

(4) Dört (Tetrad)

Dört sayısı, "Tetrad", Pythagoras felsefesinde sonsuzluğun ve ölümsüzlüğün sembolüdür. Kare ile sembolize edilen Tetrad'ın kainatı kaostan düzene geçiren dört temel gücün ifadesi olduğu kabul edilmektedir. Daha önce de değindiğimiz bu dört temel güç, yani ateş, su, toprak ve havadır.

Pythagoras felsefesinde dört, Tanrısal gücü ve adaleti temsil eder. Sathın hareketlenmesiyle cisimler oluşur. Tetrad, içinde Monad, Duad ve Triad'ı bulundurur. Adı geçen rakamlara nazaran dört, daha geniş tanımlı ve kapsamlı bir semboldür. Dört ikinin karesidir, bu yüzden ilk kare sayısı, mükemmel rakam ve bütün formların ilkesidir. En yüksek rakam elbette Tek'in ifadesi olan Monad'dır. Monad'dan sonra rakamların kozmik açıdan değerleri kademe kademe düşmektedir, her biri bir öncekinden daha karmaşık olmaktadır. Sayı büyüdükçe içerdiği kanun sayısı artmakta ve orijinal Monad'ın saflığı ve sadeliğinden uzaklaşmaktadır. Tetrad ilk birleşik sayıdır (2x2). O halde Duad ile yakın bir irtibatı vardır.

Kadimlerin uğraştığı geometrik problemlerden biri de daireyi matematiksel yöntemlerle kareye çevirmek veya tersini yapmaktır. Tetrad'ın içe dönük mahiyetini şöyle açıklarız, Tetrad; Duad, Triad ve Monad'ı kapsar. Bu monad ilk prensiptir ve Triad onun tecelli alanı olan üç ana prensibi içerir. Formül olarak bunu şöyle belirtebiliriz: Öz = artı + eksi + nötr, beyaz = kırmızı + mavi + sarı (ana renkler).

Hermetik öğretilerde dört unsura tabi birçok kavram bulunmaktadır. Dört, canlılar âlemi ile ilgili doktrin şöyle izah edilmektedir: Dört canlılar âlemi, dört elementin (hava, ateş, su ve toprak) çocuklarıdır. Bunlar madenler âlemi, bitkiler âlemi, hayvanlar âlemi ve insanlar âlemidir. İlk bakışta madenlerin de canlılar kategorisine alınması radikal bir görüş olarak değerlendirmek mümkün. Ancak, İlkçağ Yunan düşüncesinden, ezoterik hilozoizm doktrinine kadar pek çok düşünce sistemlerinde her şeyin canı vardır. Madde âlemindeki en gelişmiş canlılar binlerce sene zarfında çeşitli geometrik şekiller alan kristaller ve kıymetli taşlar olarak görülür. Ezoterizmde en küçük organizma atomdur. Atomun önemli parçaları negatif yüklü elektron, pozitif yüklü proton ve nötr yüklü nötrondur. Onların karşılıklı etkileşimleri ve dördüncü unsur olan enerji bir bütün meydana getirir. Hücrede de aynı şekilde dörtlü bir bölme görebiliriz, negatif unsur bedensel kütlelerini meydana getiren protoplazmadır, aktif unsuru bütün hücre işlemlerini meydana getiren mitokondriyalardır, nötr unsuru DNA ve RNA moleküllerini içeren hücre çekirdeğidir ve dördüncü unsur hayat enerjisidir.⁵⁷

Dört, aynı zamanda Adaleti temsil eder. Dört birçok farklı şeyi ifade edebilir. Bir masayı gözümüzün önüne getirebileceğimiz gibi en sağlam denge dört ayak üzerinde olur. Birçok hayvan da dört ayağı üzerinde durmaktadır. İnsan da emeklerken dört ayağı üzerinde emekler. Böylece dört sağlamlığı düşündürmüştür.

⁵⁶ Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, İstanbul 1998, s. 116; Buhr-Kosing, *a.g.e.*, s. 418.

⁵⁷ Münip Yeğin, *Atomdan Hücreye*, İstanbul 1983, s. 55. 61.

"Dört" sayısı İslâm felsefesinde ve halk inanışlarında bazı temel unsurları nitelendirmek için kullanılır.

Nitelikler: Sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlık.

Dört unsur: Toprak, su, hava ve ateş.

Cismânî olmayan ruhânî âlemler de dördtür; 1. Tanrı, 2. Küllî faal akıl, 3. Küllî nefis ve 4. İlk madde.

Dört âlem; maden, bitki, hayvan ve insanlık âlemi, dört mevsim. dört yön⁵⁸, dört büyük melek, dört tabiat, dört kitap.

İhvân-ı Safâ, Tanrı'yı maddî ve mânevî tüm varlıkların nedeni olarak görmekle beraber, bu ruhanî dörtlü, *yakın neden ve aracı varlık* olarak bütün maddî âlemin varlık sebebidir.⁵⁹

Dilimizde var olan "*dört elle sarılmak*", "*gözünü dört açmak*" gibi deyimler de yapılan işin sağlamlığını belirtmektedir. Ayrıca dört; Cennetteki dört nehri⁶⁰ Bazı tasavvuf ekollerinde *Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat* kavramları "*Dört Kapı*" sembolizmiyle anlatılır.⁶¹

Bunun yanı sıra, Hint düşüncesinde su, deniz ya da okyanus, dört okyanus, var oluş şartları, Brahma'nın niteliği olarak Dördüncü, vahiyler, konumlar, (insanın bedeninin dört ana konumu, yüzüstü, sırtüstü, ayakta ve oturmuş), Vishu'nun kolları, doğuşlar⁶², Dişilik organı, Vedalar, Brahma'nın yüzleri gibi manalara tekabül etmektedir. Hıristiyanlıkta ise dörtlü simgeler içinde haç ve dört İncili sayabiliriz.⁶³

(5) Beş (Pentad)

"Pentad" olarak adlandırılan 5 sayısı, "İnsanın" ve üzerinde yaşadığı "Dünyanın" simgesidir ve Beş köşeli yıldızla sembolize edilir. Pythagoras felsefesinden önce de bilinen beş köşeli yıldızın her bir ucu, Ateşi, Suyu, Toprağı; Havayı ve bunların toplanından oluşan Dünya'yı göstermektedir. Pythagoras felsefesinde Diyad ile Triad'ın toplamı olan Pentad, dünyasal sevginin ve evliliğin de sembolü olarak görülür. Eril 3 ve dişil 2'nin bölünmez birleşimi olarak saf matematiksel nedenlerle, erkek ve kadının birliğini ifade eden uygun bir sayıdır.

Yukarıda belirtilen Tetraktys'in sayısı on olduğuna göre, onun yarısı olarak beş rakamı Pythagoras okulunda özel bir yeri vardır. Çünkü beş, aynı zamanda eşyadaki

⁵⁸ Dünyanın dört bucağı deyiminde olduğu gibi dünyanın dört parçaya ayrıldığını ifade eden düşünce.

⁵⁹ İhvân-ı Safâ, a.g.e., C.I, s. 53-54. Ömer A. Ferruh, "İhvân-ı Safâ", (İslâm Düşüncesi Tarihi içinde) çev.: İlhan Kutluer, C. I, s. 332; Uysal, a.g.e., s.128.

⁶⁰ "Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennet şöyledir: Orada 1. temiz su ırmakları, 2. tadı bozulmayan süt ırmakları, 3. içenlere zevk veren şarap ırmakları,4. süzme bal ırmakları vardır..." Muhammed 47/15

⁶¹ Hacı Bektaş Veli, *Makalât*, çev.: Esad Coşan, Ankara 1996, s. 11 vd.

⁶² Hinduizmde yeniden doğuşun (samsâra) dört yolu şunlardır: 1. Bir memeli biçiminde doğurma yoluyla yeniden doğma. 2. Bir kuş, bir sürüngen veya bir böcek biçiminde yumurtlama yoluyla yeniden doğma. 3. Bir solucan ya da balık biçiminde suda ya da nemde yeniden doğma. 4. Bir ananın katkısı olmadan salt Karma'nın gücüyle başkalaşım yoluyla yeniden doğma.

⁶³ İfrah, a.g.e., s. 57; Schimmel, a.g.e., s. 98 vd.

çeşitliliği de ifade eder. Makrokozmosun rakamı on ise, insan olan mikrokozmosun rakamı beş olmalıdır. Çünkü mikrokozmosun altında da daha ufak kozmoslar vardır. İnsan bu küçük kozmoslar ve evren arasında bir köprü kurmaktadır ve orta yeri tutmaktadır. O halde, beş insanın sayısıdır. İnsan kollarını ve bacaklarını açtığı zaman, başı ile birlikte beş köşeli bir yıldızla benzer. İnsanın ellerinde ve ayaklarında beşer parmağı vardır. Ayrıca insanda görme, işitme, koklama, tat alma ve dokunma olmak üzere beş duyusu vardır. Beş, genellikle insanın hayatıyla ve beş duyuyula bağlantılıdır.

Hint düşüncesindeki yansımalarında görünüşün beş ögesi (hava, ateş, toprak, su ve esir), yetiler, duyu organları gibi hususları simgelemektedir.⁶⁴

Beş sayısı dört elementle de ilgilidir. Eski çağlarda dört elementi bir arada tutan bir beşinci elementin varlığı düşünülmüştür. Toprak, su, hava ve ateşi, aşkın birleştirilmesi ve nefretin dağıtması gibi bir düşüncede aşk ve nefret, beşinci elementi temsil eder. Sembolizmde beş köşeli yıldız hayatın sembolü olarak da kullanılmıştır.

(6) Altı (Hexad)

Pythagorasçı sistemde altı sayısı, hem toplamı, hem de parçaları açısından en mükemmel sayıdır. Altı sayısı; Mutlaklığı temsil eden 1, dişilik prensibi olan 2 ve erkeklik prensibi olan 3'ün birleşimidir. Bu birleşim mutlak Bir'le birleşmiş görüldüğü için, kuşakların devamını da bu sayı gösterir. Dolayısıyla organik ve hayatsal varlıkların türlü şekillerini temsil eder. Altı sayısı, Pythagoras sonrası felsefi düşüncelerde de mükemmel kabul edilmektedir. Bunun sebebi ise, çarpanlarının toplamlarına eşit olmasıdır. $1 \times 2 \times 3 = 6$ ve $1 + 2 + 3 = 6$ Böylece altı, mükemmel bir sayı olarak düşünülmüştür. Bu rakam tabiatta muntazam bir şekilde sürekli olarak ortaya çıkar.

Altı sayısı geometrideki bütün düzlemsel şekilleri özetler (nokta, çizgi ve üçgen). İç içe geçmiş iki eşkenar üçgenden oluşan şekil altı köşelidir. Yukarıya bakan üçgenin yukarı bakan kısmı tekâmül ederek Tanrı'ya ulaşan ruhu, aşağıya bakan üçgenin ise toprağa dönüşü temsil ettiği düşünülmektedir. Bir başka açıklamaya göre ise, yukarı çıkan ateşi ve aşağıya akan suyu sembolize etmektedir. Özellikle Mecusilikte görülen, evreni iki zıt gücün, hayır ve şerrin boğuşması olarak betimleyen inançlarda aşağı bakan üçgen, Şeytani ve karanlıktır, yukarıya bakan üçgen ise Tanrısal ve aydınlıktır. Başka bir yoruma göre, yukarı bakan üçgen insanoğlunun yükseliş ve tekâmüllünü ve aşağı bakan üçgen ona inen rahmeti simgeler.

Küp, altı kareden oluştuğu için bütün kapalı yapılar için ideal biçimdir. Yine altıgen tabiatta sık sık görülen bir şekildir, örnek olarak kar tanecikleri altıgen/heksagram şeklindedir. Bal peteklerinin de altıgen olduğunu biliyoruz.⁶⁵ Çünkü işlevselliği ve yer kaplama açısından en ideal şekil altıgendir. Bu açıdan altıgen/heksagram yaratılış ve tekâmül kanunlarını simgeleyen yasalarla ilişkiyi gösterir. O halde, heksagram genelde insani ve ilâhî olanın kesişmesinin sembolüdür. Burada kilit sözcük "Denge"dir. Eğer pentagram insanın simgesi ise, heksagram onun yasaya ve çevreye uyumudur. Pentagram bireysel, heksagram kitleseldir.

⁶⁴ Budacı felsefede beş öbeğe ayrılan fizik ve zihinsel yetiler: 1. Temel ilkeler, 2. Doğalar, 3. Duyular, 4. Tinsel yetiler, 5. Dünyaüstü yetiler.

⁶⁵ Schimmel, *a.g.e.*, s 135.

Eski çağlarda altı sayısı zaman ve mekânın birimi olarak kabul edilirdi. Çünkü hem zamanın hem de mekânın devresel oldukları ve daire oluşturdıklarına inanılırdı ve bir daire pergelle çizildiğinde, pergelin açısını bozmadan daire çizildiğinde daireyi tam altına böler. Bu yüzden bu zaman ve mekân birimleri altı ile bölünür, 12 ay, 24 saat, 60 dakika, 60 saniye gibi veya bir dairenin 360 dereceye bölünmesi gibi.

Hint felsefesinde altı; Hinduizm'in temel felsefi görüşü, duyular, (göz, burun, kulak, dil, beden ve ruh) musiki makamları, gibi manalara tekabül etmektedir.⁶⁶

Tevrat ve Kuran'a göre Tanrı, dünyayı altı günde yaratmıştır.⁶⁷ O halde, altı nesnel âlemin rakamıdır ve evren altı prensibi üzerine kurulmuştur. Altı sayısını nesnel âlemin rakamı olarak kabul eden bir başka kişi de İbn Arabî'dir. İbn Arabî altı sayısıyla Allah'ın nesnel âleme tekabül eden altı tane isim arasında bağ kurmakta ve bu isimlerin *Hayy* ismiyle birlikte âleme tekabüliyetini ön plana çıkarmaktadır. İbn Arabî'ye göre nesnel âlemin bağlı olduğu Allah'ın isimleri altı tanedir. Bunlar; *el-Âlim, el-Mürid, el-Kadir, el-Mütakellim, es-Semi', el-Basîr* isimleridir.⁶⁸

İbn Arabî'nin meşhur eseri, *Fütühât*'ın altı fasıldan oluşması bu rakama atfettiği kıymeti ortaya koyduğunu düşünmek mümkündür. Ayrıca bu rakamın Ebced hesabına tekabül eden *Vav* harfi, (her ne kadar yazıda görülmemekteyse de) "Kün!" emrine *Kaf* ve *Nun* arasında bulunmakta ve bu sebeple de İbn Arabî tarafından *Hakk* ve *Halk* ilâhi ilke ve zuhuru arasındaki berzah olan *Hakikat-i Muhammediyye*'nin temsili olarak kabul edilmektedir.⁶⁹

Grek ebcedinde ise Kozmosun rakam değeri 600'dür. Tevrat'a göre Tanrı, yedinci günde yarattığı dünyadan çekilmiştir. Burada Heksad ile Heptad arasındaki ince ayrılım belirlenmektedir. Altı tecelli olmuş ve siklülere tabi maddî âlemi simgeliyorsa, yedinci prensip tecelli olmamış ve altıgen evrenin üstünde yer alır. İnsan bedeni yedi parçalı olduğuna göre; altı, başsız bir gövde olup, ilâhî prensipten yoksun, zaman ve mekân çarkında, yani maddeye tutsak bir varlığı, dünyevi insanı gösterir.

(7) Yedi (Heptad)

Yedi sayısının Pythagoras felsefesi için önemi çok büyüktür: Kutsal üçlü Triad ile, düzeni oluşturuca Tetrad'ın bileşiminden meydana geldiği için, tekamül yasasının simgesidir ve sembolü de, dörtgen üzerine kurulu üçgenlerden oluşan piramittir. Pythagoras'ın böylece, Mısır'daki piramitlerin yapılış tarzlarına da bir açıklama getirmiş olduğunu söylemek mümkündür. "İlahî Tekâmül" sembolleri... Aynı zamanda yedi sonsuzluğu ifade eder. Ayrıca, evrende her şeyin sayılar üzerine kurulu olduğunu ispat eden Müzik bilimi de, 7 nota üzerine kurulmuştur. Işığın yedi renginin bileşiminin be-

⁶⁶ Hinduizm'in temel felsefi görüşü: 1. zihinsel araştırma, 2. yöntem 3. doğanın incelenip betimlenmesi, 4. ruhun maddî bağlardan kurtuluşuna yönelik felsefeler ve uygulamalar, 5. ruhun kurtuluşuna yönelik düşünme biçimi olarak sayı, (altı) 6. ruh ile Brahma'nın temeldeki özdeşliğini inceleyen Vedanta Utra'lara dayalı çalışma. Bkz.; Ifrah, *a.g.e.*, s. 15, 53

⁶⁷ A'raf, 7/54; Yunus, 10/3; Hud, 11/7; Furkan, 25/59; Secde, 32/4; Kaf, 50/38; Hadid, 57/4; Kutsal Kitap, İstanbul 2001, (Eski Antlaşma, Tevrat ve Zebur) Yaratılış, I/31, s. 2, 3.

⁶⁸ İbn Arabî, *el-Fütühât*, (Kahire baskısı), C I, s. 111.

⁶⁹ İbn Arabî, *el-Fütühât*, C II, s. 469, C, III, s. 283; Chodkiewicz, Michel, *Sahilsiz Bir Umman Muhiddin İbn Arabî*, çev.: Atilla Ataman. İstanbul 2003, s. 126

yazı ve saflığı oluşturması gibi, müziğin yedi notasının da 1/2, 2/3, 3/4 veya 5/8 gibi ölçülerle çalınması da müzikteki mükemmel saflığı, ritmi ve uyumu meydana getirmektedir. Ruhun akort edilmesi gereğine ve uyumuna inanan Pythagorcular bu nedenle tüm törenlerinde müzik kullanırlardı. Bu inanç, klasik anlamdaki ritim ve uyum bilgisinin ve armonik müziğin de gelişmesini sağladığını söylemek mümkündür.

Yedi sayısı, Pythagoras felsefesinde saflığı ve tehlikeli zamanları temsil ettiği gibi, akıl, ışık ve kuvvetin sembolü olarak da değerlendirilmektedir. Bu, aynı zamanda doğanın ebedî değişikliğini ve sonunda her şeyin bir birliğe döneceğini gösterir. Haftada yedi gün, boyunda yedi kemik, gökte yedi kat bulunması nedeniyle yedi sayısı kutsal kabul edilmektedir. Bu nedenle yedi ile ilgili sembolizm her an ve her yerde karşımıza çıkması muhtemeldir. O zamanlar dünyanın sabit bir şekilde durduğu ve yedi gezegenin gezegenlerin onun etrafında döndüğüne inanılmaktaydı. Bu gezegenler Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn, Ay ve Güneş'tir. Eskiden her gezegenin bir gök katında olduğu düşünülmekte olduğundan "Göğün yedi katı" deyimini o dönemlerden kalmadır. Aynı şekilde "yukarıda olan aşağıda olanla aynı olduğu"⁷⁰ için yerin de "yedi katı"⁷¹ vardı. Yerdeki yedi kat bazı ezoterik öğretilerdeki yedi basamaklı inisiyasyon da sembolik olarak göğün yedi katına ulaşmayı ifade etmektedir.

Yine kadim gelenekte haftanın yedi gününe yedi gezegen tekabül eder. Bunlar;

Pazartesi; Ay,

Salı; Mars,

Çarşamba; Merkür,

Perşembe; Jüpiter,

Cuma; Venüs,

Cumartesi; Satürn,

Pazar ise; Güneş'e tekabül etmektedir.⁷²

Phythagoras ekolüne göre yedi; kutsal, annesiz ve bakiredir. Bakireliği, yedinin bölünmez bir sayı oluşu, annesiz oluşu ve bir dişi çift sayısından veya erkek tek rakamından türemiş olmasına dayanmaktadır. O halde, doğrudan doğruya babası olan Monad'dan kaynaklanmaktadır.

Yedi rakamının kutsallığı hemen hemen her dinde yer alır. Kutsal metinlerde, ezoterik yazılarda ve efsanelerde yedi sayısı mühtelif şekillerde sürekli işlenmektedir.

Mezopotamya dinlerinin etkisiyle Şamanizm'e de giren kutsal 7 rakamı simgeliği, yedi dallı kozmik ağaç ve yedi gezegen gökküresi ile özdeşleşmiştir. Ostyakların kozmik direkleri yedi çentiklidir. Vogullar göğe yedi basamaklı bir merdivenle çıktığına inanırlar, Güneydoğu Sibirya Şamanistlerinde yedi kat gök tasarımı mevcuttur. Altaylılarda hem yedi kat gök hem de 12, 16, ya da 17 kat gökten bahsedilir. Altay

⁷⁰ Bu düşünce Hermetik felsefenin yedi kanunundan biridir. Bkz., *Kybalion, Üç İnişiye*, (Antik Mısır ve Yunan Hermetik Felsefesi) s. 35,

⁷¹ Guenon, *Geleneksel Formlar ve...*, s. 16.

⁷² Schimmel, *a.g.e.*, s. 140 vd.

Tatarlarında en yüce Tanrı olan Bay Ülgen en yüksek yani yedinci gökte, yedi oğlu ise göğün diğer katlarında oturmaktadır.⁷³

İnsanın biyolojik yapısında da yedinin yeri önemlidir. İnsan bedeni yediye ayrılmıştır. Bunlar iki kol, iki bacak, baş ve gövdenin iki parçasıdır. İnsan başında ayrıca iki kulak, iki göz, iki burun deliği ve bir ağız vardır ve toplamları yedidir. Hindulara göre insanın beş duyusu haricinde, biri altıncı duyusu (psişik duyusu) diğeri de zihinsel idraki olmak üzere yedi unsuru vardır. Yine Hinduizm'de yedi sayısı arınma, ada kıtalara, denizler ve okyanuslar, kutsal analar, dünyalar, musiki notaları, Veda çağlarının Bilgeleri gibi manalara gelmektedir.⁷⁴

İnsan her yedi yılda bir hücrelerini yenilenir ve her yedi yılda bir devre geçirilir. Bunlar 7, 14, 21, 28, 35, 42, 49, 56, 63, 70 yaşlarında olduğu kabul edilir. Bu yedi senelik devreler sadece şahısların bedensel yenileme, değişme ve olgunlaşma dönüm noktaları değil, aynı zamanda insan yaşantısında köklü değişiklikler yaratan önemli "geçiş" dönemleridir.⁷⁵ İslâm Felsefesinde de yedili devrelere rastlamak mümkündür.

⁷³ "Yedi" sayısı, Orta-Asya'daki Türk boylarından günümüze kadar Türk İslâm düşüncesinde ve günlük yaşamlarında en çok sözü edilen sayılardandır. Bunlardan bazılarını şu şekilde belirlemek mümkündür. Altay Türklerine göre ayın tutulması "yedi başlı dev" yüzündendir. Kırgız Türklerinde Kutup Yıldızı'nda bulunan "Büyük Ayı"ya, "Yedi Bekçi" denir. Orta Asya ve Anadolu Türklerine göre yer yedi katır. Kur'an-ı Kerim yedi harf üzerine inmiştir. Mekke ile Medine arasında yedi kale vardır. Kur'an-ı Kerim'de Yusuf Peygamber kıssasındaki rüyaya göre yedi besili ineği, yedi zayıf inek yer yorumunda yedi yıl kıtlık olur. Hac'da Kâbe yedi kere tavaf edilir. Kur'an-ı Kerim'de geçen Eshab-ı Kehf olayı, Yedi Uyurlar olarak bilinir. Hz Osman Mus-hafı yedi suret yazdırmıştır. Cuma namazının yedi farzı vardır. Süleymaniye Camii yedi senede yapılmıştır. Çile yedi yıl doldurulur. Yunus Peygamber Diyarbakır kalesinde yedi yıl oturmuş, Eyüp Peygamber, Harran'da bir mağarada yedi yıl çile doldurmuştur. İstanbul yedi tepe üzerine kurulmuştur. Bursa'da yedi Osmanlı türbesi vardır. Osmanlı Devleti kurulduktan sonra yedinci asırda yıkılmıştır. Dünyanın yedi harikası vardır. Gökkuşuğu yedi renklidir. Başta yedi delik vardır. Dilimizde sözcük türleri yedi tanedir. Gökteki takımyıldızlarının en ünlüsü Ülker Yıldızı'na "Yedi kandilli Süreyya" denir. Müzik notası yedi tanedir. Ailede soy yedi göbeğe kadar çıkarılır. Kefene yedi arşın bez de denir. Mevlâna'nın Mesnevi'si yedi cilttir. Anadolu'da düğünün en namlısı yedi gece, yedi gündüz olanıdır. Çocuk yedi yaşında okula gönderilir. Hafta yedi gündür. Tehlikeli ve sağa sola zorla baskı yapanlara "yedi bela" denir. Bkz.: Yardımcı, Mehmet, "Geleneksel Kültürümüzde ve Aşıkların Dilinde Sayılar",

<http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/18.php>; Dönmez, a.g.e., C III, s 89; Eliade, *Şamanizm*, s 307

⁷⁴ Ifrah, a.g.e, s 205

⁷⁵ Eski çağlarda bu dönemler, Kabalistik bir sıraya göre (feleklerle göre) dizilerek şu sıralamayı takip etmektedir:

Doğumdan 7 yaşına dek döneme dört elemanın hâkim olduğu Arz'a tekabül ettiği kabul ediliyor. Burada beden gelişmesi ve kişinin fiziksel ortama uyum sağlaması söz konusudur. 7 ile 14 yaşına, dek olan dönemin verdiği şefkat ile Ay'a tekabül ettiği kabul ediliyor. 14 ile 21 yaş arasında ise, Merkür'ün verdiği öğrenme ve zihinsel gelişme ön plandadır;

21 ile 28 yaş arası ise, Venüs altında aşk ve cinselliğin keşfi önem kazanıyor. 28 ile 35 yaş arası ise, Güneş altında kişiliğin gelişmesi ve sosyal çevreye özen göstermesi ağırlıktadır. 35 ile 42 yaş arası, Mars ile kişinin kendisini ortaya koyması için mücadele vermesi hâkim durumundadır. 42 ve 49 yaş arası ise Jupiter'in etkisi ile kişinin yumuşaması, erdeme erişmesi ve çevresine hakim duruma gelmesi söz konusudur. 49 ve 56 yaş arasında Satürn'ün simgelediği olgunluğa ermesi gösterilir. Menemencioglu, a.g.m.

İbn Tufeyl'in *Hayy Bin Yakzan*'ında roman kahramanının hayatındaki dönüm noktaları hep yedinin tek rakamlı katlarıyla ilgilidir.⁷⁶

Altı rakamı nasıl nicelik ve miktar sayıysa, yedi rakamı da nitelik ve kalite sayıdır. Ses tonlarını yedi ayrı notaya bağlama ilk defa Phythagoras tarafından yapıldığına inanılır. Ancak, genelde bu gibi iddialarda Greklerin keşfetmelerinden ziyade, kadim öğretilerinin geçiş köprüleri oluşturdukları görülür. Tarihi söylentilere göre Phythagoras sesteki matematik orantıları tespit etmek için çeşitli denemeler yapmıştı. İlk olarak birbirine orantılı olarak daha ağır yedi metal cisme birer birer vurmuş ve çıkan seslerin müzik notaları teşkil ettiğini düşünmüştür. İkinci denemesinde de bu ağırlıkları yedi tane gerilmiş telin uçlarına bağlamış, tellere vurduğu zaman yine müzik notalarının çıktığını görmüştür. Üçüncü deneyde aynı derecede gerilmiş fakat birbirlerine orantılı olarak daha uzun yedi tele vurmuş ve tekrar müzik notaları elde etmeyi başarmıştır. Grekler ayrıca A, E, İ, O, U gibi sesli harfleri yediye bölerek onları müzik notalarıyla bağdaştırıyorlardı. Phythagoras, müzik notalarının her biri yedi "kutsal" gezegenden birine tekabül ettiğini ve gezegenlerin yörüngelerinde hareket etmelerinden çıkan seslerin de inisiyelerin duyabileceği bir "kürelerin müziği" meydana getirdiğini öğretirdi.

(8) Sekiz (Ogdoad)

Pythagoras felsefesinde sekiz, küpün esası olan iki çiftten oluşur. İfade ettiği metafizik değer açısından aşk, dostluk, akıl, ahlâk ve fazileti temsil eder. Sekiz, yedi kat gökyüzü inancının bir uzantısı olsa gerek Tanrı katını temsil etmektedir. Sekiz aynı zamanda tutulan yolda sonuna gelmeyi ve mükemmelleşmeyi ifade eder. İslâm düşüncesinde sekizin Cennet'i temsil ettiği düşünülmüştür. Ayrıca sekiz cennet ve yedi cehennem (kapısı) olduğu inancı da bu sembolizmle alakalı olduğu düşünülmektedir. Hıristiyanlıkta ise gökyüzü tahtını sekiz melek taşır. Budizm'deki sekiz yapraklı lotus çiçeği de sekiz aşamalı bir sistemin sembolüdür. Aynı şekilde Tapınakçılar arasında da sekiz aşamalı bir inisiyasyon sistemi de vardır.⁷⁷

(9) Dokuz (Ennaed)

Dokuz'un üç'ün karesi olması münasebetiyle olsa gerek Pythagoras felsefesinde Adaleti, yüce yetkinliği ve her şeyin tekâmüle uğrayacağını temsil eder. Dokuz, eski sembolizmde bir bitiş göstermektedir. Tek haneli sayıların sonuncusudur ve üçün

⁷⁶ İbn Tufeyl'in felsefi romanı *Hayy Bin Yakzan*'da bu merhaleleri şöyle sıralamak mümkündür: *Hayy Bin Yakzan*, 7 yaşında hayâ duygusunu fark edip ağaç yapraklarıyla ve kabuklarıyla avret mahallini örtmüştür.

21 yaşına kadar tabiatla yaptığı gözlemlerle, ölümü, ruhu, hayvanların çeşitli hareketlerini, tabiat olaylarını, ateşi keşfetmiş ve pratik yönden çeşitli deneyimler elde etmiştir.

35 yaşlarına kadar teorik düşünce alanına dalmış, marifet seviyesine ulaşmıştır.

49 yaşına kadar Allah fikri, yaratılış, varlık, âlem, eskatoloji, nübüvvet, insan-ı kâmil fikri gibi düşüncelere yönelmiştir. Bu yaştan sonra ise toplum tecrübesini yaşamış ve başarısızlıkla sonuçlanınca tekrar adaya geri dönmüştür. Bkz.: İbn Tufeyl, İbn Sînâ, *Hayy Bin Yakzan*, çev.: Yusuf Özkan Özburun, Serkan Özburun, Şehabettin Yalçın, Orhan Düz, Derya Örs, İstanbul 2003, s. 29, 36, 55, 77.

⁷⁷ Schimmel, *a.g.e.*, s 169 vd.

karesi olduğundan da erişilen noktayı, yani tamam olmayı göstermektedir. Aynı zaman dokuz, sonun olduğu yerde başlangıcı da haber vermektedir.

Eskiden göğün dokuz katlı olduğu inancı da yaygındı. Buna göre dünya, + 7 yıldız katı, + sabit yıldızların olduğu kat ve böylece dokuz kat etmekteydi. İslâm kozmoloji öğretisinde evren 9 semavî küreden oluşmaktadır (Merkür, Venüs, Güneş, Mars, Jüpiter, Satürn, sekizinci gök küresi, dokuzuncu gök küresi ve el-Felekü'l-Eflâk (göksel kürelerin göksel küresi)).⁷⁸

(10) On (Dekad)

Pythagoras felsefesinde bu sayıların üstünde en önemli sayı 10'dur. Tek ve çiftlerin toplamı olarak "Kutsal Tetraktis" adı verilen ve dört bölümlü üçgen şekliyle sembolize edilen 10 sayısı, ilk dört sayının yani Monad, Diad, Triad ve Tetrad'ın toplamından oluşmaktaydı. Kutsal Tetraktis, (1+2+3+4=10) bu vasfı nedeniyle mükemmelliğin, Kamil İnsanın, Tanrı ile bir olmasının sembolüdür. Sıfır ile bir sayılarının yan yana gelmesiyle yazılan 10 sayısı, hiçlikle tekliliğin ahengini de ifade etmekteydi. 10, bu ahengin tezahürü olan Makrokozmos'un da sayısal sembolüydü. Tüm varlıkların Makrokozmos'da büyük bir ahenk içinde yeniden bir araya geleceklerini sembolize etmektedir. Pythagorasçılar'ın yeminleri de bu sayı üzerinde olur ve onlar bu sayıları hep kutsal terimlerle ifade ederlerdi. Aynı zamanda iki elin parmaklarının sayısının da on olması, tamlığı ve mükemmelliği simgelemenin bir başka göstergesi olarak kabul edilmektedir.⁷⁹

Hız. Musa'ya gelen on emrin de bu sembolizmle alakası vardır. 10'da çok katlılık daha yüksek bir düzeyde yeniden birliğe döner. 10 çok katlılıktan ortaya çıkan birliği temsil ettiği için Aristoteles 10 kategori olduğunu söylemiştir.⁸⁰ Ancak her kültürde olduğu gibi bu bitiş aynı zamanda bir başlangıcı da göstermektedir.

Pythagoras'ın ortaya koyduğu sayılar metafiziğini, Yunan düşüncesinde Aristoteles, İslâm düşüncesinde de İbn Sînâ tarafından eleştirilmiştir.⁸¹ Aristoteles'in *Metafizik* isimli eserinin I. kitabında Pythagoras'ın yukarıda genel çerçevesini sunduğumuz şekilde görüşlerine yer vererek felsefesine eleştiriler getirdiğini görmekteyiz. Aristoteles, önce, Pythagoras'ın sayılardaki tek ve çiftlerin ve varlıklardaki "karşıt"ların "şey"lerin ilkesi olmaları ve sayının her şeyin tözü olduğu konusunu işlemektedir.⁸²

Aristoteles'in eleştirilerine bakılacak olursa bunları birkaç hususta ele almak mümkündür Aristoteles'e göre Pythagorasçılar, sayıları her şeyin bir ögesi olarak kabul etmiş, bütün göğün bir ahenk ve sayı olduğunu düşünmüşlerdir. Aristoteles'in eleştirisi, göksel olaylar, göğün kısımları ve evrenin tüm düzeni ile sayıların özellikleri ve mü-

⁷⁸ Schimmel, *a.g.e.*, s 182.

⁷⁹ Aristoteles, *Metafizik*, 986a 10 ve birinci dipnot.

⁸⁰ Aristoteles, *Metafizik*, 1084a 30.

⁸¹ İbn Sînâ'nın eleştirileri için bkz.: İbn Sînâ, *Şifâ (İlâhiyat)*, C. II, s. 312. İbn Sînâ'nın, burada temas ettiği problemler itibarıyla Pythagoras'ın sayılara yüklediği ontolojik değerle ilgili yanılgılarını beş madde halinde ele almıştır. İbn Sînâ'nın bu eleştirileri hakkında geniş bir değerlendirme için yer ve makalemizin amacı açısından sınırları zorlayacağından bir başka araştırmanın konusuna bırakmak yerinde olacaktır.

⁸² Aristoteles, *Metafizik*, 987a 15.

züksel skalaları arasında bulabildikleri tüm benzerlikleri toplayıp kendi sistemleri içine sokmakta ve eğer herhangi bir nokta boşluk kendini gösterirse felsefelerinin tutarlılıklarını sağlamak üzere çabucak zorunlu eklemelerde bulunmaları hususundadır. Mesela; Aristoteles'in bu konuda verdiği örnek gök cisimleri üzerinedir. Sayılar içinde 10 sayısını en mükemmel olarak kabul eden Pythagorasçılar, tüm sayıların doğasını içinde bulundurduğunu, dolayısıyla da gökte hareket cisimlerin 10 tane olduğunu söylemektedirler. Ancak görünen gök cisimlerinin 9 tane olduğunu belirten Aristoteles, Pythagorasçılar'ın gök cisimlerini 10'a tamamlamak için bir onuncuyu Karşı-Yer'i icat ettiklerini belirtmektedir.⁸³

Yine Aristoteles'in eleştirdiği bir başka husus, karşıtların nasıl varlığın tözü olduklarıdır. Çünkü Aristoteles, Pythagorasçılar'ın, bu karşıtların şeylerin ilkesi olması durumunda, bu ilkelerin nedenler içine nasıl sokulabileceğinin açık bir şekilde belirtilmediklerini söyler. Bu nedenle Aristoteles, Pythagorasçılar'ın bu ilkeleri, madde kavramı içinde düşündükleri ihtimali üzerinde durmaktadır. Aristoteles, tözün Pythagorasçılara göre, her şeyin içkin öğeleri olarak ele alınan bu şey(töz)lerden hareketle meydana geldiği ve biçimlendiğini belirtmektedir.⁸⁴

Bunun yanı sıra Aristoteles'in eleştirdiği bir başka husus ta sonluluk, Bir ve sonsuzluk gibi hususlardaki Pythagorasçılar'ın yaklaşımlarıdır. Aristoteles, Pythagorasçılar'ın yaklaşımlarında ateş, toprak veya bu tür diğer varlıkların niteliklerinin olmadığını, bu tür varlıkların sonsuzluk ve Bir olanın kendilerinin yüklemi oldukları şeyin tözleri olduğunu düşünmelerinin çok basit bir şekilde ele almak olarak değerlendirmektedir. Çünkü Pythagorasçılar'ın çok yüzeysel bilgiler vermekte olduğunu ve verilen tanımın hakkında geçerli olduğu ilk öznenin tanımlanan şeyin tözü olduğunu düşünmektedirler. Bu durumu iki olanı ile çift olanı aynı kabul etmeye benzeten Aristoteles, eğer iki olma ile çift olma aynı şey olursa, bir şeyin birçok şey olması gerektiğini söylemekte ve Pythagorasçı yaklaşımı doğru bulmamaktadır.⁸⁵

Sonuç

Pythagoras ve takipçilerinin günümüze kadar süren etkisi ve bıraktıkları en önemli felsefi miras; pozitif tam sayıların Tanrı tarafından yaratıldığı, doğadaki her şeyin matematiksel olarak açıklanabildiği ve yorumlanabildiği düşüncesidir. Pythagorasçı felsefede varlık düşüncesinin temeli, matematiksel unsurlara dayanmaktadır. Onlara göre varlığın aslı sayıdır ve varlıkta meydana gelen oluş, bu sayıların iç düzeninden ve uyumundan meydana gelir. Pythagoras, diğer filozoflar gibi varlığın arkhesini ya da tözünü maddî bir unsura değil, metafiziğin ve gerçekliğin özü itibarıyla matematiksel ve tinsel bir varlığa/sayıya dayandırmaktadır. Pythagorasçı varlık düzeninde 1 ile 10 rakamı arasında sıralanan rakamlar, bir hiyerarşik yapıyı oluştururlar. Özellikle ilk dört rakamın toplamının 10 etmesi (tetraktys), varlık düzeninde ilk dört rakamın önemini ortaya koymaktadır. Bu rakamlar sırasıyla; 1, Evreni oluşturan nokta-

⁸³ Aristoteles, *Metafizik*, 986a 10.

⁸⁴ Aristoteles, *Metafizik*, 986b 5.

⁸⁵ Aristoteles, *Metafizik*, 987a 25.

yı yanı monad'ı, 2, İki boyutlu düzlemi, ilk çift olanı ve çizgiyi, 3, Üç boyutlu cisim, yüzey ve üçgeni, başlangıç orta ve son olan tek sayıyı, 4, Dört boyutlu uzay ve zaman'ın simgesini ve dört yüzü bir şekli sembolize etmektedir.

Pythagorasçılar sayıları tek ve çift olarak ayırarak aralarında çeşitli ilişkiler kurmuşlardır. Hatta evrendeki her şeyi de iki kategoriye ayırmışlardır. Tek sayılar; sağ tarafa ait olup, sınırlı, eril, kalanlı, doğrulu, ışık saçan, iyilik dolu geometrik şekille anlatıldığında kareyle bağlantılı olarak görmekteydiler. Çift sayılar ise; sol tarafa ait olup, sonsuz gök küresine bağlı, sınırsız, sonsuza bölünebilir, çok katlı, dişil, hareketli, yalan dolu, karanlık, kötü ve geometrik şekille anlatıldığında dikdörtgene bağlı olduğunu ifade etmekteydiler.

Pythagorasçı felsefe, Yahudi, Hıristiyan, İslâm ve daha birçok kadim kültürü etkilemiştir. Her düşünce sisteminin kendi yapısal özelliklerine dayalı sayılar metafiziğine rastlamaktayız. Özellikle İslâm Düşüncesinde; Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Rüşd ve İbn Arabî gibi filozofların Bir kavramına yükledikleri manada ile diğer sayıların rakamsal değerlerinin ele alınması gibi hususlarda Pythagoras felsefesinin etkisini görmek mümkündür. İhvân-ı Safâ'nın, Pythagorasçı felsefeden aldığı matematik düşüncesini, dinî ve felsefî alana uygulamıştır. İhvân-ı Safâ'nın varlığı, Bir'in yansıması olarak görmesi, maddede maddî olmayan özün ve evrende bir düzenin ve her şeyin temelinde matematiksel ilişkinin olduğu düşüncesini, Pythagoras felsefesinin İhvân-ı Safâ'cı bir okuyuş olarak değerlendirmek mümkündür.

İslam düşüncesinde bu gibi düşünceleri, başta Pythagoras olmak üzere çeşitli kültürlerin birer yansıması olarak değerlendirmek mümkün olsa da, Pythagoras felsefesinin yüklediği manada metafizik bir değere sahip olmadığını söylemek durumundayız. Dolayısıyla sayılara metafizik bir değer atfetmenin bir zorlama olacağı kanaati hâsıl olmaktadır. Ancak yine de sayılardaki rakamsal değerler ve sembolik açılımların, evrende varlığı anlamak, onunla değişik açılardan irtibata geçmek ve hakikate ulaşmak için bir anahtar olduğunu da söylemek mümkündür.

ABSTRACT

The Metaphysics of Numbers from "One" to "Ten"

Studies on abstract numbers and efforts for founding of existence thought over mathematics have been carried out by Pythagoras and followers in Greek Thought. Consequently, they believe that all universe come into those numbers and ratio of it with loading religion characteristics to numbers that created by God. At the same time the universe, from physical events, stars to things in planet earth is administrating by numbers. The verbs of "*Commander of universe is number*" *Numbers are administrating universe* are belonging to Pythagoras. According to Pythagorists, it cannot be perceive and learnt without numbers. For these reasons the origin of everything is number and there is nothing wise except for it. Namely, these numbers are God himself. There is Pythagorist philosophy in the basis of interest to ontological features of numbers in the Ancient traditions, Judaism Christianity and Islamic Thought.

Keywords: Pythagoras, Numbers, Greek Thought, Existence, Proportion,

Kaynakça

- Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev.: Süleyman Uludağ, İstanbul 1991.
- Akarsu, Bedia, *Çağdaş Felsefe*, İstanbul 1998.
- Aristoteles, *Metafizik*, çev.: Ahmet Arslan İstanbul 1996.
- Birand, Kamran, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Ankara 1987.
- Bowe, Geoffrey Scott, *Plotinus and The Platonic Metaphysical Hierarchy*, New York 2003.
- Buhari, *İman*, 15
- Buhr Manfred, Kosing Alfred, *Bilimsel Felsefe Sözlüğü*, çev.: Veysel Bildik, İstanbul 1999.
- C. A. Kadir, "İskenderiye ve Süryânî Düşüncesi", çev.: Kasım Turhan (İslâm Düşüncesi Tarihi içinde) İstanbul 1990.
- Can, Şefik, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul trsz.
- Cebecioglu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 1997.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2002.
- Chodkiewicz, Michel, *Sahilsiz Bir Umman Muhiddin İbn Arabî*, çev.: Atila Ataman, İstanbul 2003.
- Collingwood, R.G., *Doğa Tasarımı*, çev.: Kurtuluş Dinçer, Ankara 1999.
- Çetinkaya, Bayram Ali, "İhvân-ı Safâ Felsefesinde Sayıların Gizemi Üzerine Bir Çözüm Denemesi" *Felsefe Dünyası*, 2003/1(37), (87-121).
- Davies, Paul, *Tanrı ve Yeni Fizik*, çev., Murat Temelli, 3. baskı, İstanbul 1995.
- Demirpolat, Enver, *Osmanlı Türk Düşünürü Harputi Hoca İshak'ın Felsefi Görüşleri*, SÜSBE., yayımlanmamış doktora tezi, Konya 2003.
- Demos, Raphael, "Formlar ve Şeyler" *Platon'un Felsefesi Üzerine Araştırmalar, İdealar Kuramı* C. I., Der.: Ahmet Cevizci, Ankara 1989, (109-125).
- Döğen, Şaban, *İslâm ve Bilim*, İstanbul 2004.
- Dönmez, Ali, *Dünya Matematik Tarihi Ansiklopedisi*, I-X, İstanbul 2002.
- Ebu Mensûr el-Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, çev.: Bekir Topaloğlu, Ankara 2002.
- Efil, Şahin, *İslâm ve Batı Düşüncesinde Yaratılış Modelleri*, İstanbul 2002.
- Fârâbî, *Uyûnu'l-Mesâil*, (Risâleler içinde) Mısır 1907.
- Fârâbî, *Kitabu'l-Vahid ve'l-Vahdeh*, thk.: Muhsin Mehdi, Casablanka 1989.
- Ferruh, Ömer A. "İhvân-ı Safâ", (İslâm Düşüncesi Tarihi içinde) çev.: İlhan Kutluer, İstanbul 1990.
- Gazzâli, *el-Madnunû Bih ala Gayri Ehlih*, (Mecmuatu Resâil içinde IV. Kitap) Beyrut 1994.
- Gökalp, Ziya, *Türk Töresi*, İstanbul 1963.
- Guenon, Rene, *Kadim Bilimler ve Bazı Modern Yanılgılar*, çev.: Fevzi Topaçoğlu, İstanbul 2000.
- Hacı Bektaş Veli, *Makalât*, çev.: Esad Coşan, Ankara 1996.

- Hana'l-Fahurî ve Halîl el Curr, *Tarihu el-Fikri'l-Felsefî 'inde'l-Arab*, Lübnan 2002.
- Harputlu Hoca İshak, *Şemsu'l-Hakika*, İstanbul 1278.
- Hilbert, David, "Sonsuz Üzerine", çev.: Halim Güner, *Matematik Felsefesi*, edit.: Bekir s. Gür., Ankara 2004, (117-142).
<http://muratag.tripod.com/antik.htm> (21.11.2005).
<http://www.populerbilgi.com/genel/atom2> (21.11.2005).
- Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, çev.: Süleyman Uludağ, İstanbul 1982.
- Ifrah, Georges, *Hint Uygarlığının Sayısal Simgeler Sözlüğü*, (Rakamların Evrensel Tarihi VI) 5. Baskı, çev.: Kurtuluş Dinçer, Tübitak Popüler Kitapları, Ankara 2003.
- Ifrah, Georges, *Sıfırın Gücü*, (Rakamların Evrensel Tarihi I-V (V)) çev.: Kurtuluş Dinçer, 7. baskı, Tübitak Popüler Kitapları, İstanbul 1999.
- İşık, Emin, *Devleti Kuran İrade*, İstanbul, s. 1980.
- Ihvan-ı Safa, *Resailu İhvan-ı's-Safâ*, I-IV, nşr. B. el-Bustânî, Beyrut trsz.
- Ihvân-ı Safâ, *Risâletü'l-Camiah*, Şam, 1949.
- İbn Arabî, *el Fütûhat-u'l-Mekkiyye* (I-IV) Dâr Sâdır, Beyrut trsz.
- İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, Kahire trsz.
- İbn Rüşd, *Telhisu mâ-Ba'de't-Tabia*, çev.: Muhittin Macit (Metafizik Şerhi), İstanbul 2004.
- İbn Sina, *er-Risâletü'l-Arşıyye*, (İbn Sina, Risaleler içinde), terc.: Alparslan Açıkgöç, M. Hayri Kırbasoğlu, Ankara 2004.
- İbn Sînâ, *Şifâ* (İlâhiyyât)(I-II), thk., İbrahim Medkür, Kahire 1961.
- İbn Tufeyl, İbn Sina, *Hayy Bin Yakzan*, çev.: Yusuf Özkan Özburun, Serkan Özburun, Şehabettin Yalçın, Orhan Düz, Derya Örs, İstanbul 2003.
- Karl Vorlander, *İlkçağ Yunan Felsefesi Tarihi*, çev.: Mehmet İzzet, İstanbul 2001.
- Karlığa, Bekir, *İslâm Kaynakları Işığında Pythagoras ve Presokratik Filoflar*, İÜEF. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1979.
- Kindî, *Felsefî Risaleler*, çev.: Mahmut Kaya, İstanbul 1994 (İlk Felsefe Üzerine).
- King, Jerry P., *Matematik Sanatı*, çev.: Nermin Arık, 9. baskı, Ankara 1999.
- Kranz, Walther, *Antik Felsefe*, çev.: Suat Y. Baydur, İstanbul 1994.
- Kurtoğlu, Zerrin, *Plotinus'un Aşk Kuramı*, Bursa 2000.
- Kutsal Kitap, İstanbul 2001.
- Kybalion, Üç İnsiye*, (Antik Mısır ve Yunan Hermetik Felsefesi), çev.: Murat Sağlam, İstanbul 2005.
- Mankiewicz, Richard, *Matematiğin Tarihi*, çev.: Gökçen Ezber, İstanbul 2000.
- Marias, Julian, *History of Philosophy*, New York 1967.
- Menemencioğlu, Kemal, "Ezoterik Astroloji I" <http://www.hermetics.org/ezo-astro1.html>, (21.05.2005)
- Menemencioğlu, Kemal, "Sayıların Erdemi", www.hermetics.org/sayilar.html, (21.05.2005)

- Mevlânâ, *Mesnevî*, çev.: Şefik Can, Ötüken yayınevi, İstanbul 2003.
- Muhammed el Behiy, *İslâm Düşüncesinin İlahî Yönü*, çev.: Sabri Hizmetli, Ankara 1992.
- Nasr, S. Hüseyin, *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, çev.: Nazife Şişman, İstanbul 1985.
- Nevevî, *Kırk Hadis*, Terc.Ahmet Naim, D.İ.B. yay. Ankara 1981.
- Ömer A. Ferruh, "İhvân-ı Safâ", (İslâm Düşüncesi Tarihi içinde) çev.: İlhan Kutluer, C. I
- Plotinus, *Enneadlar*, çev.: Zeki Özcan, Bursa 1996.
- Schimmel, Annemarie, *Sayıların Gizemi*, çev.: Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul 2000.
- Stumpf, Samuel Enoch, *Philosophy: History and Problems*, USA. 1977.
- Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, (I-II) Tah.: Emir Ali Mehna ve Ali Hasan Fa'ur, Lübnan 2001.
- Thomson, George, *İlk Filozoflar*, çev.: Mehmet H. Doğan, İstanbul 1997.
- Ulutürk Veli, *Kur'an-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, İzmir 1985.
- Uysal Enver, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı ve Âlem*, İstanbul 1998.
- Yakit, İsmail, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul 2003.
- Yardımcı, Mehmet, "Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Sayılar", <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/18.php> (21.05.2005)
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (I-X) sad.: Heyet, İstanbul trsz, Yeğin, Münip, *Atomdan Hücreye*, İstanbul 1983.
- Yıldırım, Cemal, *Bilim Felsefesi*, İstanbul 2000.
- Yüksel, H. Avni: "Türk Folklorunda Sayılar" Milli Folklor 1981.